

DOLENJSKI RAZGLEDI

NOVO MESTO, 20. aprila 1972

(2. snopič)

Št. 4

Več kot tridesetkrat so gostovali Kostanjevičani z ljudsko igro Frana Žizka MIKLOVA ZALA na Koroškem, v Trstu, Zagrebu, Ljubljani, Celju in še marsikje. Gostovanje s koroško ljudsko igro je bilo pravcati slavospev čistega amaterizma. Igro je režiral Lado Smrekar, sceno je pripravil Vlado Rijavec, ples za to predstavo pa je naštudiral Marjan Kralj

BESEDA OB KOROŠKEM OBISKU

Na stari kmečki hiši v Blatu – popotnik bo na tabli pred vasjo danes kajpada bral Moos – je napisano:

Ta hiša je moja,
pa vendar moja ni.

Kakor da bi se dedej, ki prebiva za tem napisom, tik pred smrtjo neusmiljeno norčeval iz vsega sveta: sem in nisem. Po svojih prednikih, po jeziku, ki

ga govori, po mislih, ki jih misli, po pesmih, ki jih poje, je – po tem, kar mu pripovedujejo, da naj bi bil, po tem, kakršne so mu prenašali otroke, po Heimatdienstovih načrtih in napovedih, po napisih pred vasjo in se po marsičem ni in ne sme biti. Kajti dedej iz Blata ima veliko smolo – rodil se je in zrasel tistemu evropskemu ljudstvu, ki mu je zgodovina namenila biti kar naprej nekakšen most: naj-

prej most, po katerem bi nemški skorenj korakal do Adrije, potem most nekakšnega prijateljstva, ki pa je prav temu mostu doslej prineslo prav malo dobrega. – In če že ni hotelo biti most, je bilo drobiž, s katerim so si ob različnih priložnostih te in one evropske pa tudi druge sile poravnale drobne medsebojne obveznosti. Če pa že končno ni hotel biti ne to ne ono, če ni hotel pozabiti svojih

prednikov, svojih pesmi, svojega jezika in ne podstavljal svojega telesa vojski ali farizejskemu prijateljstvu, je bil čuš, veleizdajalec, slovenska svinja in vse, samo človek ne. Sto in več let mu že dopovedujejo, da je tujec v lastni hiši: kako bi se potem dedej ne skrtil za svoj zid, ven pa obesil napis, ki vsemu svetu molče trobenta njegovo nenavadno stisko?

– Takšna vseobsežna in

hkrati najintimnejša stiska je značilna tudi za sodobno slovensko koroško literaturo: tisto, ki jo imamo to pot v gosteh, in tudi vso drugo. Kdaj se je vsejala, kdaj pognala do takšnih oblik in razsežnosti, je težko natančno reči. Eno je gotovo: še pred dobrimi sto leti je bil dvojezični Celovec drugo slovensko kulturno središče, še pred šestdesetimi leti so tam izhajali pomembni slovenski časopisi, tisto, kar se je dogajalo pred petdesetimi leti, ob plebiscitu in potem, pa brez dvoma spada med najmračnejša poglavja polpretekle zgodovine evropske zahodne civilizacije; od takrat se je nad koroškimi kraji dokončno in nebrzdano razbohotilo nacionalfašistično germanizatorično nasilje. Že v dvajsetih letih je bila na Koroškem kot prva na ozemlju prihodnjega rajha ustanovljena organizacija nemških nacističnih učiteljev; slovensko izobraženstvo so sistematično odrezali od ljudstva, kolikor ga je ostalo - in to so bili zvečine le duhovniki - pa so ga zatirali na vse načine; na kapelskega dekana Valentina Limpa so napravili atentat, znanega političnega voditelja Vinka Poljanca so v zaporih tako zmučili (ali morda celo zastrupili), da je za posledicami umrl. - Tik pred drugo svetovno vojno je sicer zrasto

Pod zgodovinsko lipo v vasi Svatne na Koroškem, kjer je bila doma koroška narodna junakinja Miklova Zala, so kostanjeviški igralci takole zaplesali koroški „visoki rej.“ Popotovanje po tej prelepi deželi je še do danes ostalo, malo manj kot stoglavemu zboru igralcev iz Kostanjevice, v nepozabnem spominu. Prav tako pa je gostovanje ostalo v spominih vseh tistih Korošcev, ki so v pravi množici prišli na predstave, kakor tudi našim diplomatskim predstavnikom, ki so pod vodstvom tedanjega generalnega konzula v Celovcu, tovariša Franceta Pirkoviča, pokroviteljsko pomagali Slovenski prosvetni zvezi v Celovcu in izvajalcem, da so tako uspešno uresničili ta podvig (Foto: Tone Gošnik)

nekaj obetajočih mladih slovenskih intelektualcev, ki so se zbirali okrog podtalnih, skrivnih književnih glasil, npr. pesnika Sorgo in Weiss, pa jih je potem pogoltnila vojna in še prej te

meljito obdelal gestapo. Med vojno se je nasilje stopnjevalo: slovenske ljudi so po srednjeveško obglavljali, 200 in več najzavednejših družin so izselili globoko v Nemčijo, hkrati pa je

Koroška postala - najbrže ne zgolj po naključju - tudi eno najmočnejših žarišč avstrijskega upora zoper nacizem. - Žal moramo spet ugotoviti, da avstrijska država kljub nenehne-

Začetni prizor iz MIKLOVE ZALE Frana Žizka

mu poudarjanju svoje demokratičnosti in kljub ustreznim državnim pogodbam tudi po vojni ni storila kaj prida, da bi zaščitila vsaj tisto, kar je po vseh takšnih genocidnih orgijah še ostalo.

Enokolonnske ilustracije v današnji številki Dolenjskih razgledov so delo mladega nemškega grafika in slikarja Dietra Huthmacherja, ki je lani v jeseni razstavljal v krški galeriji.

Pa je vendarle zadnjih nekaj desetletij zrastle na Koroškem dvoje, troje rodov slovenskih izobražencev. Na eni strani je začela na tradicijah nekdanje Mohorjeve družbe, ki je leta 1920 iz Celovca zbežala na Prevalje in potem v Celje, delovati celovška Mohorjeva družba, ki je izdajala in še izdaja številne časopise in knjige poljudne in cerkvenoučitlne vsebine, na drugi strani pa so se vsaj od začetka šestdesetih let naprej začeli mladi slovenski izobraženci zbirati okrog svoje revije-almanaaha Mladje, okrog odra istega imena, v dunajškem slovenskem študentskem klubu in drugod ter razvili živahno kulturno dejavnost. Po dolgem presledku štiridesetih in več let so se mladi koroški slovenski pisateljski talenti začeli spet ustvarjalno in enakopravno vključevati v slovensko književno življenje: nekaj jih imamo danes v gosteh in jih bomo še поблиže spoznali, ampak ti niso edini. Ob Metodu Tumšku, avtorju številnih zgodovinskih dram in povesti in Milki Hartmanovi pa ob Valentinu Polanšku in Janku Messnerju, ob Lipušu, Kokotu in Janušu naj se ob tej priložnosti spomnimo od starejših vsaj še Krista Srienca, pisatelja sicer preproste, a med koroškimi kmečkimi ljudstvom tem bolj priljubljene povesti Pastir Ciril, ali ljudske pisateljice Matilde Košutnikove, od mlajših pa dveh talentiranih pesnikov, ki sta sicer zadnje čase nekako umolknila, Erika Prunča

(psev. Niko Darle, danes profesor na graški univerzi) in Karla Smoleta (psev. Miško Maček), vsak s svojo pesniško zbirko, pa esejistov in publicistov Reginalda Vospemnika in Feliksa Bistra, mladih slovenskih znanstvenikov, kakor so Pavle Zdovec i. dr.

— Končno bi morali biti tudi hudo pozabljivi, če bi ob tej priložnosti s posebnim poudarkom ne omenili publicističnega in političnega delovanja najmlajšega rodu, zbranega ob danes že kar znamenitem listu Kladivo: Messnerja ml., Marjana Šturma, o katerem je šel glas ob leobenskem procesu daleč po svetu, Malleja, Domeja in številnih drugih. Za vse te bi lahko rekli, da stojijo danes na mrtvi straži tisočletne kulturne in civilizacijske tradicije — lahko smo nekoliko patetični, kajti njihovo delo zasluži vsaj malo takšne vznesenosti — tradicije, ki se je je tako skrajno brezobzirno in uničevalsko, kakor se je je v resnici, lahko lotil ednole povampirjeni nacionalfašizem Evrope 19. in 20. stoletja.

Ampak najbrž ni čisto prav, da na sovraštvo in še danes glasne klince po iztrebljenju slovenstva onkraj Karavank ob takile, umetnosti posvečeni priložnosti odgovarjamo z glasnimi besedami. Navsezadnje smo narod, ki ima Prešerna in njegovo pesniško naročilo o prijateljstvu in slogi med narodi. Mogoče bi zato bilo bolj prav, ko bi se na takšnemle sestanku „prijateljev, ki dobro v srcu mislijo“, raje spomnili tistih koroških duhov nemško govorečega jezika, ki v svojem slovenskem sosedu nikoli niso pozabili videti člo-

veka, v njegovem ustvarjalnem delu ceniti dragocenih plodov dolgotrajnega in znamenitega kulturnega in civilizacijskega izročila: pa najsi imamo pri tem v mislih starega Rizzija, ki je med prvimi glasno opozoril na Prešernovo pesniško pomembnost, ali mnogo kasnejšega Perkoniga, po očetu Slovenca, pevca Koroške, kakor ga imenuje nemška literarna zgodovina. — Prav pred kratkim je v Celovcu izšla antologija koroške nemško-slovenske besedne umetnosti iz časa po letu 1920 — Kaernten im Wort, Koroška v besedi. Vsa je uglasena s plemenitim duhom prijateljstva in medsebojne naklonjenosti. Ko jo človek prebira in se mu pred očmi vrsti parada mnogih imenitnih koroških piscev od Musile do Hagkeja, od Messnerja do Lipuša, nehote in malce bridko — kot Slovenec pač — pomisli: ali je bila potrebna vsa tista zgodovinska bestialnost, vse brezpravne razglasitve, požigi, pomori, sovraštvo in nasilje, vse zmerjanje in sramotenje, ko pa bi se dalo brez tega živeti srečneje in dostojneje?

Ko bi Korošci živeli zadnje poldrugo stoletje v duhu sporočil in naročil svojih velikih umetnikov, se navsezadnje tudi deduje iz Blata, danes uradno še zmeraj pač samo Moosa, ne bi bilo treba skrivati za zidove svojega doma in za grenko dvoumnost tistega svojega obehšenjaškega napisa, ki ga je napisal mnogogredočemu popotniku v vednost. Ne bi bila slovenska koroška literatura takšna, kakršna je in kakršno bomo tudi to pot spoznali: elegična in kar naprej groteskno zajedljiva.

Matjaž Kmecl

DR. MATJAŽ KMECL

Dr. Matjaž Kmecl, docent za zgodovino slovenske književnosti na ljubljanski univerzi, se je rodil 1934. Ukvarja se z literarnimi vedami, književno kritiko, njegove radijske igre pa so bile prevedene v vrsto evropskih jezikov. — Konec leta 1969 je za prve koroške kulturne drveve pripravil pregled slovenske koroške poplebiscitne književnosti; sestavek je izšel v mariborski reviji Dialogi 1970/10 in daje natančnejšo informacijo o avtorjih, ki so predstavljeni v tem izboru, pa tudi o drugih, ki so tako ali drugače pomembni za ta del slovenskega slovstva.

LJUDSKO ŠTETJE

Kako so nas šteli?

Nas lahko preštejejo?
Koliko našteli so,
da se nam smejejo?

Zlagane številke!!

Saj tisti, ki ste jih odšteli,
so šleve,
nagnite bilke,
saj veter severnik
odnesel je pleve . . . !

Nas ni veliko?

Z otroki Slave
nas je toliko
kot listja in trave.

Trdno bomo stali!

In stebre držali,
da narod ne zgine
v propasti —
v ljubezni, zvestobi
mu damo še rasti.

A tujec nas gleda

kot grobar mrliče . . .
a mi smo le priče
besede, krvi in življenja
dedov, pradedov!

Njega izročilo pradačno,

nam svetlo in slavno,
ponižanim, bičanim pravi,
da naše je zemlja
ob Zilji in Dravi.

NA SVETI GRUDI

Tu na grudi sveti
daj mi, Bog, umreti.

Polja so pretkana
s cveti
drukolc, zvončkov,
encijana
in kresničica že sveti.
Ni mi treba venca
ne lestenca
s svečo.

Murnček mi svira,
slavček kljun odpira,
že poslednja lira plava v noč:

Dolgo sem hodila
po stezici,
ranjeni od hoje
ljube matere, očeta.

Že od sanj poslednjih
sem objeta,
že večernica pripeta
je na sinji svod.

Ko bo hladna
rosa pala,
tiho bom zaspala.

Mir podari mi, Gospod!

Ko zasije novi sij na gori,
v jutro me prebudi,
da se duh začudi
novi zlati zori!

MILKA HARTMAN

MILKA HARTMAN se je rodila 1902 v Libučah; pred več ko štiridesetimi leti je začela kot potujoča učiteljica in ljudsko-prosvetna delavka voditi številne gospodinske tečaje po vsem slovenskem Koroškem. Ob njeni petdesetletnici je celovška Mohorjeva družba izdala njeno prvo pesniško zbirko „Moje grede“ (1952), letos ob njeni sedemdesetletnici, naj bi izšla njena druga zbirka. Vmes je z verzi sodelovala pri številnih slovenskih časopisih in revijah. — Pesmi, ki jih piše, so prilagojene preprostemu, zvečine kmečkemu bralcu, še raje poslušalcu. V preprostih ritmih in z neposredno besedo rada zakroži kakšno šaljivo, pa se potem spet po koroško otožno posveti pokrajini ali pritajenim ljubezenskim čustvom, hkrati pa nikdar ne pozabi na usodo in zgodovino slovenskega ljudstva pod Karavanami; zmeraj znova mu govori besede tolažbe in hrabrenja.

TLA DOMAČA

Nisem gledala v daljave,
domovina je moj raj;
tu je delo, misli zdrave,
pesem, materna beseda
in prijateljev smehljaj.

Tukaj lipe šepetajo
zgodbe dedov naših vseh . . .
Njive dosti kruha dajo,
nageljček iz okna gleda,
vrisk otrok je po vaseh.

Ne bom begala v daljave,
tam med vinom je pelin,
tam oblak temni višave,
sosed ne pozna sošeda,
mesto srca je — cekin.

TOPLI SPOMINI

Vetrič je toplo zavel
v to mojo pot.
Rdeči svet je zadehtel . . .
O, vem, od kod.

Z vetričem je ptič droban
mi spev poslal.
Zdaj pri meni sončni
dan bo vasoval.

Sladka godba vigradi
me vabi na ples.
Z mano se spomin vrti —
in bol je vmes.

Rajajte z menoj čez plan
spomini vsi . . .
greje naj vas sončni dan
vse moje dni.

DOVŽEBRANJE — HUDI ŠAJ

Tak so stari dedej djali,
ko so šaj mi dovžebrali:

Hudi šaj ima tri hčere,
hude hčere, vse tri Jere.

Prva Jerā je na levi,
ona veter vinta v črevi.

Je na desni druga Jera,
v nogah trga do večera.

Jera pa — ta tretja hčera,
tretji teden martrat era.

Tistemu, ki šaj ima —
zaravit dohtar ga ne zna —
Ded na vse pretege pravi:
Dovžebiranje te ozdravi!

MLIN

Micka v mlin pšenico pelje,
da jo atej mlinar zmelje.
Anzej pa, mlinarjev sin,
spelje vodo na svoj mlin:
čaka Micko tam ob steni,
da skrivaj se z njo pomeni.

Joj, sta dolgo, dolgo stala,
kakor mlin sta klepetala,
ko klopoče atijev mlin,
varno klepeta še sin,
srci polni sta medicine,
mlin naj melje za potice.

Atej mlel je, mlel pšenico,
mamka pekla je potico,
voda gnala je kolo,
kolo časa teklo z njo:
Anzej pa je moral s svati
Micki zlato rinčko dati.

PESEM UŽGIMO

da bo pregnala
vso jokavost
nalezljive ponižnosti,
da bo pometla
vso malodušnost
in upepelila
vso laž
v nas
in v naših,
da bo zadonela
za današnji dan!

In ostal bo odmev
v srcih,
kot bi objemal
dober človek dobrega človeka!

VEČ VESELIH

Več veselih glasov
je nam treba,
da sprostimo se nam grlo
in ustne zacvete v poljub!

Več veselih obrazov
je nam treba,
da se združijo misli
in razklene srce!

Več veselih kretenj
je nam treba,
da prestopimo v bodočnost
boljših ljudi!

POGREBNE IZ DEŽELE MIKLOVE ZALE

Vse, kar se dogaja,
se uresničuje
že stoletja.
Samo dandanašnji gre hitreje,
ker ne-božjim mlinom,
ki so stoletja počasi mleli,
pomagamo samo Korotanci.

Danes smo bili pri pogrebu
samega sebe
in z grenkobo ugotovili,
da pokopavamo domačo besedo.

Ni bil pokop telesnih ostankov.
Bilo je rojstvo
koroškega Slovenca,
ki ne zna
slovensko.

Kako so naučili naš narod
v svojem ne-božjem imenu!

STORIJA O GOSPOSVETSKIH MUHAH

Pol tisočletja je že,
ko je zvedel kmet – kosez
na knežnem kamnu
od novega
'železnega' Habsburžana,
da ne razume – naš jezik!
Potlej smo dajali
Bogu in vladarju,
fevdalcem in tujcem,
Turkom in kugi
desetine in krčine,
janičarje
in sebe,
ker so dobro skolonizirali
in prekvasili
naše prešibke bogove,
naše prednike,
naša imena,
naš vojvodski prestol,
naš knežni kamen,
našo Gospo sveto,
našo zemljo,
našo govoricu,
našo ... naše ... naš ...
nas!

KÄRTNER — SOŽITJE ali sodobna bindišarska

Razumejo nas,
da govorimo o odprtih mejah
in združeni Evropi,
samo manjšinskega jezika ne znajo.

Razumejo,
da ljubimo svojo materinščino,
ali ker smo manjšina,
je naša beseda samo dialekt.

Razumejo,
zakaj sta pred petdesetimi leti
na Kardinalsplatzu v Celovcu
pila slovesno pri sveči: naši
oba sodeželana kelih miru in sprave.

Ne razumemo pa mi,
zakaj imajo nas samo zato radi,
ker baje vsi Slovenci
itak nemško znajo.

VALENTIN POLANŠEK

VALENTIN POLANŠEK iz Lepene pri Železni Kapli, r. 1928, je danes učitelj. — Svoje prve pesmi je tiskal 1948. Od tlej se brez premora oglašava v najrazličnejših slovenskih revijah in časopisih; 1957–58 je v reviji „Vera in dom“ objavljala povest „Obirjan“ in nato še povest „Sosedov ovčar“. 1963 je izšla njegova pesniška zbirka „Grape in sonce“, lani pa zbirka „Karantanka“. — Sprva so bile njegove verzifikacije tradicionalne, ljudsko preproste. Takšni sta tudi obe omenjeni povesti. Mnogo modemejši v izrazu, pa tudi po tematiki in pogledih na svet je v zbirki „Grape in sonce“: ritem se mu je tod razvezal, druga za drugo se v pesmih vrste nagle, večkrat sprično pesnikove odprtosti v svet improvizirane, pa pogosto prav duhovite asociacije z narodnostnimi, humanistično očitujočimi, krajinskimi in podobnimi poantami.

ČLOVEŠKO SRCE

Morda kak človek
presanja
vse svoje življenje,
pa mu je svet
tako lep in tih,
kakor najboljši bo-stih
poslednjega poeta.

Morda
pa je vsakdo,
tudi preprosti analfabet,
v svojem srcu
poet?

GUSTAV JANUSCH

Slikar, pesnik in učitelj Gustav Janusch se je rodil 1939 na Selah, solal na Plešivcu in v Celovcu, zdaj živi in dela v St. Jakobu v Rožu, tam, kjer je bila Miklova Zala doma. Že od vsega začetka je sodeloval pri Mladju, zadnji čas pa si njegove pesmi utirajo pot tudi v osrednjo slovensko literarno revijo Sodobnost in slike v najrazličnejše, čedalje bolj ugledne galerije (doslej na Dunaju, v Celovcu, Slovenj Gradcu, Kranju). – V obojih, v pesmih in slikah, kaže prozaično preprost svet, poln vsakdanje predmetnosti, banalnosti in toplih rjavih, zemeljskih barv. Vendar pazljiv bralec ali opazovalec skoznje redno začuti malce otožno, mehko, rekli bi, prav koroško značilno poanto.

SMRTI

Letos pozno jeseni je umrl star mož in takole so ga pokopali: djali so ga v leseno krsto, prižgali sveče, prinesli vence in rož, molili so, kadili in pili. Na pokopališču so skupali globoko jamo in po treh dneh so ga spremili tja. Zvonovi so tožili, ljudje so molili, peli in govorili; položili so ga v jamo, ga zasuli s svežo zemljo, položili na gomilo vence in rože – prižgali sveče in šli v gostilno in tam jedli, kadili in pili. Ko pa sta umrla zadnja dva lista mojega rjavega kostanja, je bilo vse mirno in tiho. Strohnela bosta v soncu in dežju – in smrt bo pomlad, bo spet življenje.

SOLATA

Danes dežuje in to je dobro za solato, katero smo včeraj vsejali. Zrasla bo in v enem mesecu jo bomo že lahko jedli. Zdrava je solata, saj vsebuje vitamine in razne snovi, katere človek potrebuje, da sploh lahko živi: da lahko dela, bere in piše, šiva, kuha in pere, pije, poje in ljubi, da lahko vpije, preklinja, krade, ubija in mori. Jejmo torej solato in živeli bomo.

BREZ KATEGORIJ

Vsi se kopajo v zelenem jezeru: debeli, ki imajo v svojih trebuhih menuje hotelov kategorije A: pohane ribe v sauce tartare, pečene kotlete na raznju, krompir v peteršilju in zeleno solato, puding, sladoled ali pecivo, francoska vina, ali z Dortmunda pivo; manj debeli, ki imajo v svojih trebuhih menuje hotelov kategorije B in C: juhe z rezanci, svinjske in telečje pečenke, mešane solate, peciva, pepsi kole in vina z Beneške Slovenije; še manj debeli, ki imajo v svojih trebuhih paštete, sardine, klobase, sir, kruh, zemlje, paradiznike, paprike in sadne sokove iz bližnje samopostrežne trgovine. Vsi se kopajo in vsi molijo svoje trebuhe soncu nasproti in sonce jih greje in sonce se smeje in voda se smeje in metulji se smejejo in komarji se smejejo in fant, ki prodaja sladoled, se smeje in celi svet soncu se smeje, ki greje in sije brez kategorij.

SNEG

Danes zjutraj je padel prvi sneg. Opoldne sem šel na sprehod. Ljubim sneg, saj pokrije vso rjavo in črno gnilobo pozne jeseni in preobleče vso naravo v tiho in belo pokrajino. Ljubim tudi mraz, saj umori vse tiste muhe, ki so me poleti grizle in mučile živino v hlevu in na paši. Skrbijo me pa rože na gredi.

NAŠA VAS

Na belo steno sem obesil sliko naše vasi. Lepa je ta naša vas. Na sredi stoji cerkev v gotskem slogu in okoli nje so strnjene druga ob drugi rumene, bele in zelene hiše in v vsaki hiši nekdo stanuje: v rumeni tam družina, ki ima pet otrok. Lani so imeli nesrečo: nekdo jim je povozil mačko, ki so jo imeli vsi tako radi. V zeleni tam družina, ki ima dva otroka, fanta in deklico, kakor sta si mati in oče zelela. Vsi so srečni, ker imajo vsi isti okus: vsi namreč zelo radi jedo svinjsko pečenko. In v beli hiši tam je trgovina. Kupiš lahko vse, kar potrebuješ za življenje, o vseh svetih so celo prodajali sveče in lučke za na grob, o božiču pa okraske za božično drevo in o veliki noči zajčke, pri katerih pa so imeli smolo, ker sta dva padla na tla in se zdrobila – bila sta pač iz čokolade. Še ena hiša je na moji sliki: to je vaška gostilna, vsa v rumeni barvi. Ker stoji blizu cerkve, gre tja po maši veliko ljudi, ki tam pijejo in pojejo: najrajši pač pesmi, ki pojejo o ljubezni, o polju, o glažku in o vincu rumenem in o miladosti. Škoda je samo, da morajo gostilno opolnoči zapreti. Vsi ljudje te vasi pa hodijo v gotske cerkev z baročnim oltarjem ne samo k maši in spovedi, tudi zelo radi k porokam. Samo, če nekdo umrje, tedaj ga morajo nesti tja. In čisto zadaj na sliki je lipa, zelena in stara menda že več kot tristo let. Votla je že in trhla, tako, da jo bodo morali posekati. Škoda za našo vas.

NAVODILO ZA KRIČANJE

Prve hipe, ko bi že mogel kričati, še ne kričiš, bilo bi še zgodaj in kričanje bi nič ne opravilo, takoj se izkaže, da si človek premisleka in se ne maraš prenačati. Tako ti kričanje samo šine v glavo, komaj se vcimi, že ti preskoči na jezik, vendar obvladaš mik in ne planeš na dan, obdržiš ga v bližini, na površju in pri roki, spočet in izdelan ti obtiči med sekalci. Kričanje si torej še prihranil za pozneje, ko bo treba, leži ti na jeziku, ki je vzbočen, zataknjen v prednje zobovje in močno napet, jezik torej vsak čas lahko začne delovati, izrabljati svojo napetost in lučati svoje zaloge. Vendar bomo s tem še počakali in zdaj, ko je torej jasno, da bo v doglednem času prišlo neizbežno do kričanja in je pravzaprav vseeno, kdaj se bo to zgodilo, ker zgodilo se bo, zdaj torej jasneje opredelili okoliščine, ki smo jih za kričanje predvideli.

Naj kar od vsega začetka pritrđimo, da ni važno, od kod prihajaš in kam si namenjen, kako si oblečen in kaj imaš v žolodecu, glavno je, da si vsak čas dosegljiv, da si nekje, lahko je to kjerkoli, na službenem mestu ali doma, na cesti ali na stranišču, lahko je to prej ali pozneje, zdaj ali potem, zgodaj ali pozno, kadarkoli in kjerkoli torej, najvažnejše pa je, da kričiš v razumljivem jeziku, drugače te nihče ne bo razumel in bi bilo tvoje prizadevanje brez pomena. Če rastejo v bližini olše ali leske, naj upodablajo gosto, jesensko meglo, ki se naj vleče skozi grapo in izginja v skalovju. V megli se da kričati zelo slikovito, take kulise so za to dobrodošle in kakor nalašč.

Po možnosti naj bo kraj samotni in pust, lahko je že podoben stepi ali puščavi, stene okrog tvojega stojišča naj bodo strme, pobočja nedostopna, najboljše skale, s precepljenimi macesni na vrhu, to učinkuje in je zdravo za oči in hrbtenico, zato tujci in letoviščarji ljubijo take naravne oblike, človek mora nagniti glavo na tilnik in gledati navzgor. Veter, ki je že ves čas, odkar tečejo priprave za tvoje kričanje, delal usluge, ti je na voljo, sploh ti bomo skušali kričanje kar se da olajšati. Kamenju na poti se ne bo dalo ogniti, kajti odločili smo se, da naj bodo ob straneh skale, in te pač postrežejo od časa do časa s kamenjem, lahko ga med kričanjem odbrneš, če ni preveliko, ali se mu ovinkoma ognješ, to je stvar improvizacije, pazi samo, da se ne spotakneš.

Kamenje naj obdrži svojo vlogo, ki jo igra že ves čas, odkar je kamenje, predstavlja naj enostavno to, kar je, kamenje. Strupenih žuželk in kač naj ne bo tam, sploh je najprikladneje, da je kraj kolikor mogoče pust, oduren in odročan, tako se samota čim bolje odraža. Okoliščine naj bodo kratko rečeno take, da te ob vstopu ali še bolje prej, ob prvem dotiku, takoj navdahnejo za kričanje, druge izrazne možnosti ti sploh ne smejo pasti v glavo, tako najbolje in najhitreje poskrbiš za dober učinek. Kričanje se bo čudovito odlegalo, boš videl, sicer pa lahko že med pripravami poskusiš, kako se odseda, ni nespametno, če si na tekočem in večkrat vmes potipaš, ali se znaješ ali ne. Vloge so torej oddane, za silo spravljene pod streho, prizorišče je pripravljeno, ni treba posebej poudarjati, da boš ti predstavljal glavno vlogo, upodobil boš kričanje. Vsi ste nervozni, trema pred nastopom vas vznemirja, dvomite če bo uspelo, obzujete, da ste se v to spustili, raje bi se bili morali lotiti drugih poslov, toda nazaj ne morete več, vse je pripravljeno in vse čaka, morete torej samo naprej. Vendar so taki občutki naravni in pravilni, morate vedeti. Če začneš kričati malo prej, kot si prvotno mislil, da boš, je to tvoja stvar in nič ne de. Prvotno si namreč sklenil, da se boš ustavljal tam, kjer se spušta pot v majhen ovinek, vendar takoj spoznaš, da je do tja še precej hoda in ne kaže zavlečevati, bolje je, da začneš prej kot prepozno, končno, mimo je mimo.

Tako si premisliš in začneš kričati predčasno. In zdaj res kričiš na vse grlo, z razvlečenim in ostrim glasom, skozi rahlo pripete oči se ozreš, če se olše in leske res razprostirajo okrog tebe in če res uprizarjajo meglo, njena mokra žrnca ponesejo tvoje rohnenje do strmih pobočij, kamenje upodablja to, kar je, kamenje, ob straneh nastopajo skale, s precepljenimi in še vedno živimi macesni na vrhu, umikajočimi se v gore, umikajoče se v nebo, narava je olepšana, za tujce in letoviščarje atraktivnejša, kričiš z vsem telesom in si osvajaš vedno večje prostore, pot se na tem mestu nekoliko razširi, šumot temnega potoka se napoveduje za ovinkom, za njim leže morda vasi in naselja, vendar tako daleč ne pojdeš, izven samote se ne misliš spuščati. Proga je zdaj jasno določena, kričiš od kraja, ko se je pokrajina ne-

koliko odprla, se izmotala iz soleske, pa do ovinka, katerega si začetka predvideval za izhodišče, pa te je šumot potoka onkraj ovinka preplašil. Tam se obrneš, menjaš torej nebesno smer, tako da tvoji curki zdaj drvijó po poti nazaj, od koder si prišel prej, naposled drvijó vsevprek, kajti zdaj kričiš na vse strani, vso kotlino pokriješ in prepredeš s svojim kričanjem, ves prostor oviješ v svoje rohnenje, od strani ga obdeluješ, nekoliko iz ozadja, poševno torej, v drugi sapi pa že spet naravnost, od spredaj, po najbližji poti, v pravem kotu, tako prehodiš, prekrižaš in prepleteš vso kotlino, jo preoblečeš vsepovsod s svojim kričanjem. Končno se ustaviš. Od tu naprej boš kričal svoje, kdaj vmes boš prenehal, pri tem mora vsakdo točno čutiti, da se bo kričanje takoj nadaljevalo, in naj si torej nihče ne dela upov, da boš popustil. Daj vsakemu občutiti, da je vsaka taka misel zgrešena, vsaka sekunda je dragocena, sploh ne sme vzrasti upanje, da je kričanja konec ali da bo na tem in tem mestu pri kraju, bog nas vari, nikakor, prenehati moraš tako, da bo vsakdo vedel, da se bo kričanje vsak čas nadaljevalo in da je šlo samo za drobce odmora.

In res takoj nadaljuješ, kričiš, kot bi bila tu številna publika, delaš se, kot da so množice priče tvojemu razgrajanju, v resnici svedoča ni nikogar, kraj je samotni in odljuden, ljudje so se odselili, leži precej nad morskó višino, čas je neugoden, meglena, vlažna jesen je, kvečjemu moreš srečati kakšnega drvarja na poti v poseko ali iz nje. V resnici vso pot in tudi zdaj, v trenutnem delu kričanja, ne srečaš nikogar, kraj je samotni in odljuden, ljudje so se odselili, leži precej nad morskó višino, čas je neugoden, meglena, vlažna jesen je, tudi žuželk in kač ni blizu, kraj je skalovit in mrzel, sonce se ne spušta do dna. Zato kričiš tako, kot bi ne bilo nikogar v bližini, sprostiš se in greš iz sebe, razvpiješ se, nihče te ne ovira in omejuje, ni ga, ki bi te poniževal, ti stavljal pogoje in bi se moral zagovarjati pred njim, prave orgije si uprizoriš, kot bi ne bilo nikogar v bližini, saj v resnici tudi ni nikogar. Ker kričiš zelo pozorno in se sproti izpopolnjuješ, je vsako stopnjevanje tvojega kričanja zelo težko in dvomljivo, vendar ti uspe, izkaže se, da je več v tebi, kot si si prisodil. S pomnoženim pritiskom bruhaš

FLORIAN LIPUSCH

FLORIAN LIPUSCH, bolj znan pod psevdonimom Boro Kostanek, je eden vodilnih pisateljev in publicistov mlajšega rodu iz kroga „Mladje“. Rojen 1937 v Lobniku pri Železni Kapli. Dlje časa se je solal v plešivškemu marijanišču, kjer mu je bil dijaški list „Kres“ prva literarna vadnica. 1962 je v reviji „Mladje“, ki jo je soustanovil in urejal, objavil verzificirano dramo „Mrtno oznanilo“; 1964 je v Ljubljani izšla drobna knjiga njegovih ekspresionistično pisanih „Črtic mimogrede“, za letos pa je pri mariborskih Obzorjih napovedana nova knjiga njegove pripovedne proze „Zmote dijaka Tjaža“. Po poklicu je učitelj. — Lipuschovo pisanje kaže jezikovno kulturo, ostro kritično misel (ki je kajpada najbolj razvidna iz njegovih kulturno-političnih spisov) in velik smisel za podtekst, za izražanje neizrečenega: pripoved mu teče sicer po preprosti površini sveta, vendar samo na videz; bralec lahko hitro občuti, kako premore takšna povrhnost svojo notranjo zgodbo. To pot je to zgodba o osamljenosti in problematičnosti, smiselnosti in nesmiselnosti samotnega izpovedovalca v gluhem svetu.

iz sebe, pljuča se ti krhajo in goltanec se zvija.

Če si v prvem delu kričanja še potegoval glas nazaj, da si zajel sape, se zdaj v drugem delu za to ne ustavljaš več, osebej ne tratiš dalje energije z dihanjem. Medtem ko se ti skozi usta in nos, mimo jezika in skozi zobe neprestano lovijo gromoviti kriki, nosnice kar mimogrede zajamejo zraka, ne zapravljaja časa z dihanjem.

ANDREJ KOKOT

ANDREJ KOKOT, r. 1936, živi danes na zgornjem slovenskem, narodnostnem robu, na Kostanjah. Nekak samohodec, pesnik-samouk, samorastnik, ki se nenehno bojuje za zven vsake besede, slehemega pomena, je 1969 izdal svojo prvo pesniško zbirko „Zemlja moči“, predlanskim (1970) drugo „Ura vesti“. S presenetljivo miselno in izrazno kulturo se kar naprej v elegičnih akordih sprašuje po smislu slovenskega koroškega vztrajanja in si kar naprej tudi odgovarja: prava človečnost ga narekuje, odgovornost pred predniki, zvestoba sebi in zgodovini. Zato se, kakor Polanšek, upira nekakšnemu manjšinskemu „mostiščarstvu“, dnevno aktualističnemu polaganju – in s tem tepanju – manjšinskega telesa za „most“ med dvema narodoma, od katerih eden že skozi vso novejšo zgodovino vidi v njem le „most do Jadrana“. Njegove pesmi so po vrsti žalostinke, vendar uporne in možate žalostinke. – Andrej Kokot je častni član Dolenjskega kulturnega festivala; priznanje mu je bilo podeljeno v zahvalo za številna prizadevanja na področju medsebojnega sodelovanja.

SVARILO MRTVIM

Zemlja se je pogreznila vase
in njena gruda
je vztrepetala.
V njenih žilah je zaklokotala
kri mojih bratov in v visokem curku
bruhnila v nebo,
oskropila črne oblake in travo
in goro ljudi,
ki se je naposled podrla
in razletela v prah.

Zemlja
se je stresla,
ker so spregovorili mrtvi.
V njihovem besu
je zarohnela resnica
našega izvora.

STISKA

Nesmisel
se je pretihotapil
na tilnik mojih misli
in ubija voljo mojega
hotenja.
Zdaj me stiska že v zenicah
in bleđi pogled moj.
Ne morem več ustaviti
te dušeče sile,
ki krči mojo bit in me
sooča s smrtjo.
Privid konca koncev
je edino še resnično dejstvo.
V njem se še spoznavam
in vidim, svoj brezupni boj
z okoljem, ki me grabi vase.
Edini izhod je le še vdaja,
da pobegnem s časom in zapustim
svoj jaz na pragu prejšnjih dni
in grem v korak s silo
nemislečih tkiv.

V izhlapeli strugi reke mojih misli
pa vendar ostaja sled hotenja.
Ali bo za tem početjem, ki polni
vsebino iznajdbi tega ničta,
nekoč spet vzknila
kal ljubezni?
Ne vem, ne vem.
Naš čas več ne dopušča
in tudi čustvo, zadušeno
in steptano v prah,
nima več moči, veljave,
da bi vsaj videl v brezup.

SLUTNJA

Moja
zemlja se pogreza
v neskončno brezno.
Nihče več ne ustavi
te deroče gmote,
ki beži pod težo
črnih sil.

Le slutnja
mi ostaja, da bo
maščevalno potegnila
za seboj nas vse,
ki smo se odrekli
njeni veliki ljubezni,
v kateri nikdar ni bilo poraza.

PESEM

O, vse je pesem!
Kamen na cesti,
pozabljene cikle
v hlevu, trhle kosti
davnih bitij,
potopljene ladje
na dnu oceanov,
prestreljene čalade
v muzeju,
razpadla hiša na vasi.
Vse je pesem,
žalostna ali vesela.
Samo človek,
človek, ti nisi več pesem.
Ti se samo giblješ
po razpredeni mreži
cest, kjer ni več
steze,
da bi srečal soseda
in z njim spregovoril
nekaj preprostih besed,
da bi bila pesem!

MOST

Prišel je človek
in zaukazal:
BODI MOST!
In bil sem most.
Po mojih železobetonskih
rebrih so hodili
ljudje in bogovi
in teptali moj krivi hrbet.
Čas pa je počasi
spodkopaval mojo trdnost
in jo nekega dne dokončno uničil.

Moji napeti loki
so se vzravnali
in bil sem spet človek.
Odslej bežim pred ljudmi,
ker se bojim, da mi bi spet
kdo zaukazal: Bodi most!

LE KAJ NAJ STORIM

Udaril sem v mizo,
da ste rekli, da je bilo preglasno.
Izrekel sem odkrito besedo,
pa ste rekli, da je bila preresnična.
Povedal sem vam, da sem tu,
pa ste rekli, da lažem.

Le kaj naj še storim?
Ali naj se spet za desetletja
zakopljem vase in dušim
svojo besedo in tajim svoj izvor?
Ali naj pustim,
da mi do konca scefrajo jezik
in ga steptajo v zemljo,
iz katere je zrasel?
Ne!
Tu sem in tu bom ostal
in se postavil med vaše mesijanske račune!

PARABOLA

— Atej, lej, tvoj Job je na cesti!

V hipu odgrnem zaveso s steklenih balkonskih vrat.

Cesta se imenuje Flatschacher Strasse. Po močvirni ravnini, ki so ji dali slovenski prvoseleci ledinsko ime „Na Blačah“, pri močvirjih.

Zgodovina nam dokazuje hrani, tudi ob samem robu Celovca.

Job pa je konj, vitek rjavac, ki se malo briga za zgodovino. Poznam ga, odkar smo se vselili v trinadstropnico. Njegov gospodar je po domače Krušej. Na svetu ni imel kdaj kak kmetič tako lepega imena. Kaj vse ti zavzveni v njem, če si zrasel v ozarrah, na senožetih: svetla prepličja pesem, ko sonce vstaja, ubrano pikopokanje cepcev, ko so polja zagnjena v ledeno belo odejo... Dehteči ajdovi žganci, dehteče toplo mleko...

Krušej...

Za ljubaj daleč je njegov dom in Jobov hlev... Ob Flatschacher Strasse. Čul sem nekega dne s pločnika, kako ga je za živo mejo po slovensko vpregal:

— Job, se hediči, stoj že tih, taše bajže...

Potem pa še malo po nemško, tajfel aine.

Ima samo njega pa dve kravi. Otrok nič, ženo na šentruperškem pokopališču.

— Zakaj mu pravite „job“?

— O, hespud po svovenje znajo... Tako pač. Ko je bil še mlad žrebi, je bil ves garjav, je umi hor prišel. Pa sem djal, naj bo Job.

Stojim za steklom balkonskih vrat in ju opazujem. Krušej bi rad pognal Joba, vpreženega v lojtnik, čez široki asfaltni tlak na drugo stran ceste. Tam ima ob reki Sotnici travnik in njivo. Dobro vem, kje, saj sem mu nakosil že nič kolikokrat kmo... Mimogrede, ko sem šel na zrak pod goro.

Sonce je zlezlo že zelo visoko, toda avtomobil Krušēja in Joba ne spustijo čez cesto, sproti se jima izjalovi vsak poskus. Kakor jazbec obrača Krušej majhno šilasto glavo s štrlečimi ušesi zdaj na levo, zdaj na desno in premerja razdalje do bližajočih se limuzin in tovornjakov.

Zdaj, zdaj bi nemara šlo.

Kje pa, že prepozno. Komaj Joba sunkovito potegne za uzdo, da se pokadi asfalt pod křešočimi podkvmi, ga mora že spet ustaviti. Avto švistne mimo njiju. Job se povzpne na zadnje noge in razdraženo zapraha.

Krušej ga miri, ga boža in se ga oklepa pod vratom.

In čaka.

Sonce pripeka. Avgustovo sonce. In črni asfalt žari.

In spet premerja Krušej razdalje do drvečih vozil, napenja oči, vrti glavo hitreje in hitreje — po cesti gor, po cesti dol... In spet nastavlja korak za skok, konja trdo na uzdi, pa si spet premisli.

In konj je že ves zmeden. Živčno se prestopa z noge na nogo, vsaka mišica na njem se trese. Toliko da ne čujem njegovega drhtečega hrzanja in uklenjenega prhanja semkaj v stanovanje.

Prizor je skrajno mučen. Noben avto se ne ustavi, vsi švigajo mimo vprege.

Še pred nekaj leti je bila ta cesta vsa mima, z vsem čarom predmestja, ki ga izžareva soseščina malih kmetov, gostilničarjev, upokojenih železničarjev na privarčevanih parcelah in osamelih vrtičkarjev, ki so rešili veljavo svojega uradniškega in obrtniškega stanu iz mestnih pisarn in delavnic na rob Celovca, s tem da so si tu izkopali samotež kleti v talno vodo, jih ponoči pri luči zacementirali in nanje postavili pritlične hišice.

Še zmeraj stojita tam — on in Job — se obotavljata, oprezata, zmeraj bolj obupano vdana v neusmiljeni cestni napredek. Saj nikoli ne bosta prečkala te ceste, nikoli ne bosta pobasala lucerne, nakošene ob Sotnici... Ovela bo v avgustovskem soncu, da bo vsa cunjasta in nevarna, da kravi napihne.

Kaj meščanom, ki jim vsakega prvega v mesecu prinese poštar plačo v stanovanje! Mleko dobijo v mlekami, kruh pri peku, meso pri mesarju.

Kaj jih briga lucerna, kaj Krušej, kaj Job.

Pač, ravnokar sta se le pognala v skoku, pa je tudi že treščilo. Rdeča limuzina se je zataknila v zadnja kolesa lojtnika, zavore so zaječale, zacvilile, lestveni klini frlijo po zraku. Oje je očitno udarilo Joba po prednji nogi, da je padel kakor snop na čmi asfalt. Limuzino je zaneslo v loku na pločnik in jo tam obrnilo na streho.

Bliskovito stečem iz stanovanja na kraj nesreče, da bi pomagal, če bi se dalo kako pomagati. Šofer je medtem zlezl iz avta kakor iz nekakšne podmomice, vetrobranska šipa se je bila razletela na tisoč koščkov. Zdaj se drži za tilnik in vpije iz vsega grla:

— Verfluchter Gaul, du verdammter! Hast denn keine Augen im Kopf, du Pauer du! Das wirst du mir bezahlen! Kannst Gift drauf nehmen!¹

Krušej pa kleči zraven Joba in drži v naročju njegovo omahujočo glavo. Sonce pripeka. In čmi asfalt žari od te pripeke.

Nekdo skuša konja razpreči in živčno išče konec vajeti.

Avtomobili se nabirajo v koloni levo in desno od razbite vprege. Nekateri trobijo. Šoferji izstopajo, se spogledujejo. Eden, z zavihanimi srječnimi rokavi, širokopleč rdečeličnik, se pridruži:

— Kruzifix Sakrament, steh auf, alter Fuchs!²

In sune z nogo Joba v rebra. Njegov obraz gori od jeze, ker ne more s tovornjakom mimo.

Nezraten curek svetlo rdeče krvi se peni in si išče pot od razbite Jobove golenice k ponikovalniku.

Krušej je ves zlezl vase, njegovo telo je odrevenelo, oko se mu mrači, okrog kocinastih ust ledeni topi smehljay neobgljenosti. Mož ne vidi nikogar okrog sebe. Zato poklekne k njemu na čmi asfalt in ga ogovorim:

— Za božjo voljo, Krušej...

— nče pumaha, hespud, telefonirajte po mesarja, da ga pahne. Jes ha ne morem več hledati, kako trpi. Jes ha ne morem...

Zona me spreletava po hrbtu, ko drvim mimo drdrajočih in škletajajočih jeklenih pošasti nazaj v stanovanje telefonirat. Živo zagledam pred seboj prizor iz otroških let, ko sem tudi moral teči k sosedu in ga prositi, da pride pahnit našo edino plemensko svinjo, ker je imela mrtve kočeje v trebuhu. Tudi moj oče je tedaj dejal:

— Jaz je ne morem.

In je imel velike solze na licu, nikoli prej, nikoli pozneje.

Ubogi Job — ubogi moj Krušej.

Nekdo zdaj usmerja šklepetajoče in bobneče pošasti počasi mimo njiju. Čme sajaste luknje puhajo vanju valove črnega plina.

Kadilni dar za končni počitek Jobov.

Kadilo premožne industrijske družbe.

Zagmem šipe balkonskih vrat, da bi zabilisal grozotni prizor. Srce mi razbija v prsih vroče in tęsno, kljuva mi v sencih.

JANKO MESSNER

JANKO MESSNER se je rodil 1921 v Dobu pri Pliberku; po svojem osnovnem poklicu je profesor slavist, zaposlen na slovenski gimnaziji v Celovcu. — Kot pisatelja ga je mogla slovenska javnost spoznati razmeroma pozno: za njegovo petdesetletnico je izšla knjižica kratkih pripovedi „Skume storije“ (1971) in takoj sprožila veliko zanimanje, pa tudi priznanje: duhovito jedka pa hkrati elegično temna, jezikovno izdelana pripoved o mračnjaskem, človeško osiromašenem, nacionalistično strupenem nemškem provincializmu, ki ima na svoji vesti trebljenje koroškega slovenstva. To trebljenje je živalsko neusmiljeno, onkraj civiliziranega, tako da pisatelju nenehno zastavlja vprašanja o pravičnosti družbe, v kateri živi, o zgodovini, ki kaj takega dopušča, in ne navsezadnje o človeku, ki pozablja, da je človek.

— Glej, sin, pravim. — ta ubogi Krušejev Job je bil zadnji slovenski konj v Celovcu.

— In kaj bi s tem?

— Nič, samo to bi ti rad dopovedal, da mi je hudo za njim. In hudo za Krušēja, ki si gotovo ne bo več nobenega omislil: Nikoli več ne bo o poletnih večerih kopitljal po Heinejevi ulici pod našim balkonom s škafofom za pomije na vozu. Nikoli več ne bo jeseni razvažal drv za stranke, ki se nimajo centralne kurjave.

— Nimaš drugih skrbi, atej?

— Pač. Še to, da je ubogi Job pravzaprav podoba koroškega slovenskega ljudstva.

— Kaj misliš, da samo tega?

— Najbližje mi je, pa sem se njega najprej spomnil.

1 — Prekleti konj, prekleti! Mar nimaš oči v glavi, ti kmet ti! To mi boš plačal, lahko se zanesiš!
2 — Kruzifiks, sakrament, vstani, stari fuks!

IZ ŽIVLJENJA PREŠERNOVEGA NAGRAJENCA

Srečanje s prof. inž. arh. Marjanom Mušičem

Celih 50 let je poteklo, kar je revolucionarni krog kulturne mladine v Novem mestu sprejel vase Marjana Mušiča. Komaj šestnajst, sedemnajstletni dijak se je pridružil umetnikom, ki so, dasiravno živeči nekoliko v obrobju, razvili tedaj in kasneje zelo močan vpliv na slovensko kulturo. Pesnika Podbevšek in Jarc, slikarja Jakac in Čargo pa vrsta gostov iz Ljubljane: slikarja Jakopič in Tratnik, skladatelj Kogoj, književnik Vidmar, opemi pevec Betetto – da omenimo le najvidnejše – so enakopravno uvrstili medse mladeniča, čigar slikarski talent in živo ustvarjalno hotenje sta obetala, da se z njim spočenja osebnost nacionalne pomembnosti. Že skrajša se je Marjan Mušič zapisal naprednim toko-

vom, kakršni so zajeli del slovenskega umetništva po oktobrski revoluciji, kakršni so se porajali med osveščenimi povratniki z bojišč prve svetovne vojne, kakršni so vzdramili društvo Preporod in njegov jugoslovansko-kladivarski, Mladi Bosni sodrodni miselni svet, in kakršni so se zgoščali v okrilju napredno usmerjene organizacije Prosveta. Dinamična pot umetnostnega iskanja, poi, ki si je naložila nalogo nadomestiti utrujene vzore z drznimi novimi spoznanji, ta pot je postala tudi Mušiču, še preden je bil dozoril v moža, uhojena steza. Ves ožret za novo renesanso – sprožili so jo bili na evropskem zahodu Apollinaire, Marinetti, Picasso, Braque, Le Corbusier in drugi glasniki modernih smeri – je ta novomeški gimnazijec naslikal kopico pastelov, ki so zbudili neprikrito pozornost. Toda še večje veljave je bila deležna njegova doslednost pri razumevanju in izvajanju dveh bistvenih zahtev Podbevškovega programa: prvič, približati umetnost ljudstvu, in drugič, prizadevati si za združujoč pogled na vse umetnostne pojave.

Zgodnja spoznanja in ideali

Obema izrečenima posthlatoma je Mušič ostal zvest vse življenje. Nikol mu ni zbledel spomin na doživetje, kako so se belokranjske kmetice v svojih narodnih oblačilih ustavljale neki semanji dan pred Jakopičevo sliko „Jutro“ na kandijski razstavi leta 1920. Kako so tiste preproste žene kot začarane strmele v spečo deklico, prebujajočo se v žarkih jutranjega sonca; kako tedaj pristna umetniška resnica in lepota postane z vso nujnostjo ljudska last, če je le izražena s sredstvi svojega časa in brez potvorb; kako domače

in ljudsko je spregovoril vaščankam Jakopičev impresionizem, ta čas, ko je odtujeni umetnostni okus velikemu delu meščanstva in celo inteligence zastiral pogled v tedaj novi izraz in slog!

Bilo je, kakor da je omenjeni spomin presvetlil vse Mušičevo kasnejše ravnanje; kakor da se je skozenj izoblikovalo vse njegovo razumevanje med ljudskostjo in umetnostjo.

Nasploh velja reči, da je bila tedanja novomeška slikarska razstava kultura manifestacija vseslovenskega pomena. Zelo izbran je bil že njen uvodni program, ki je potekal v treh točkah: s slavnostno otvoritvijo, s Podbevškovim recitacijskim večerom in s Kogojevim koncertom. Vsa prireditvev je bila malo pozneje v celoti ponovljena v Ljubljani. Marsikatero delo – naj je že šlo za Podbevškovega Človeka z bombami ali za Kogojeve avangardne skladbe – je pomenilo za tisti čas hudo drznost in upor zoper zaprašeno umetnostno tradicijo. In kakšen prekratni dogodek je bila šele sama razstava slik! V njej so se zazrcalili najnovejši evropski umetnostni tokovi; ob navzočnosti del velikega Jakopiča je dala možnost tudi mnogim mladim talentom, da so se temeljito razgledali ter se javno izkazali in uveljavili. Kot že rečeno, je razstava pomenila odskočno desko tudi za gimnazijca Mušiča.

Kar zadeva težnjo po neprekinjeni sintezi vseh umetnostnih manifestacij, bi zares težko našli na Slovenskem kulturnega delavca, katerega zmožnost in samozgoja bi bili tolikanj vsestranski, a hkrati globoki in temeljiti, kakor sta se javljali že izza mladosti pri Marjanu Mušiču. Drobn detail tam iz začetka njegove poti razločno osvetljuje to vsestranost: z osemnajstimi leti je spremljal na klavirju slovitega basista Betetta, ko je leta izvajal na svojem koncertu v Novem mestu med drugim tudi Kogojovo skladbo: „Da sem jaz Jezus“. In spremljal je samspeve tako imenitno, da je po koncertu pevec potegnil iz žepa denarnico ter nagradil osmošolca kar s tretjino svojega honorarja.

Toda slikarski, glasbeni in leposlovni talent so kmalu morali odstopiti prvenstvo še drugi zmožnosti, ki je slednjič zasegla Mušičevo temeljno usmeritev.

Odločitev za arhitekturo

Leta 1920 se je bil vrnil iz Prage v domovino veliki slovenski arhitekt Josip Plečnik. V Ljubljani je ustanovil svojo šolo. V njegov atelje se je leta 1923 z 12 ali 14 drugimi učenci prijavil tudi Mušič. Študiral je z vso strastjo, ali kot je nekoč napisal arhitekt Edo Ravnikar: „V življenju zasidrana anonimna in umetna arhitektura, radost očesa in obenem najgloblja govorica o našem človeku in njegovem bitju so odločilno prevzemale Mušičevo delo.“

Diplomiral je leta 1929 in se pri priči napotil v Split, kjer je opravil nekaj let pomočniške prakse prav v tistem času, ko je tekel boj za ohranitev v globljih vrednot Splita in Dubrovnika. Po vrnitvi v Slovenijo je vse tja do druge svetovne vojne delal kot vodja projektantskega oddelka v regulacijskem uradu ljubljanske občine. Sodobniki so bili priča

njegovih žilavih spopadov z birokratskimi pojmovanji, ko mu je vse skozi šlo za preudamejši urbanizem na Slovenskem.

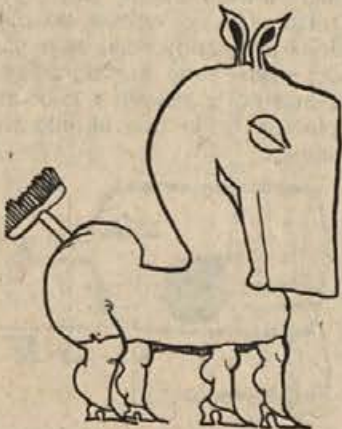
Mušičeva življenjska kronika iz tistih časov bi bila malo izrazita, ko bi se izčrpala s temi osnovnimi podatki. Toda prava razsežja njegovega dejanja v dvajsetih in tridesetih letih so razvidna iz cele vrste aktivnosti in odnosov, ki jih je doživljal vzporedno s svojim temeljnim delovanjem. Podna znanstva z likovnimi umetniki Jakopičem, Tratnikom, Jakcem, Skalickim, Napotnikom pa s Francetom in Tonetom Kraljem; vsestransko delo v Klubu mladih; sodelovanje in mentorstvo ob razstavah; ekskurzije študentovskih let – poti v Atene, v Prago, na pariško razstavo dekorativnih umetnosti; izpolnjena priložnost, da je prenesel Slovencem sporočila o „novem duhu“, s katerim se je srečal v Le Corbusierovem paviljonu, „L'esprit nouveau“, pa tudi o svežih poganjkih sovjetske umetnosti; tajniški posli v Plečnikovem klubu „Ognjišče“; odkritje in pridobitev Smajčiča, pozneje priznanega dalmatinskega kiparja – naivca; grenka izkustva pri iskanju službe, ko je bil osumljen režimu nasprotujočega levičarstva; slednjič njegov pristop k reviji Sodobnost; njegovo pionirstvo na polju aktualne arhitekture publicistike ...

Značilno vsestranska tvornost je obvladovala Mušičeva mladostna obdobja – v skladu z njegovim pojmovanjem, da morajo vse umetnostne zvrsti težiti k celoti in sintezi.

Neutrudna snovanja v novi državi

Brez dvoma najrodovitnejši čas se je odprl Mušičevi ustvarjalnosti po drugi svetovni vojni – v svobodni domovini.

Kot načelnik urbanističnega oddelka v ministrstvu za gradnje je srečno združil ves strokovni kader, kar ga je takrat premogla Slovenija. Kmalu nato je sprejel zahtevne pedagoške naloge na Plečnikovi „Ljubljanski šoli za arhitekturo“; predaval je zlasti zgodovino arhitekture in urbanizma. Navzlic naporom, ki sta jih terjala od njega organizacijsko in učno delo, ni nikoli odrekel svojega znanja in izkušnosti tudi takrat, ko je šlo za pomembne praktične odločitve glede spomeniških in urbanističnih institucij. Tako je sodeloval pri odločitvah o splitski Dioklecijanovi palači, o Sv. Sofiji v Ohridu, o baziliki v Poreču in še marsikje. Zlepa ni bilo v letih po vojni problema, ki bi se tikal regionalnega in arhitek-

Profesor ing. arh. Marjan Mušič

tumega oblikovanja, ne da bi neposredno ali posredno pomagal pri rešitvah Marjan Mušič. Pomislimo na primer na ureditev novomeških „Vrat“!

Vendar je skoraj očitno, da je njegova ustvarjalnost dosegla vrhunec tam, kjer si podajata roko umetnost stavbarstva in umetnost besede: v strokovni razpravi in nemara še bolj v bleščecem eseju. Sedanjim in prihodnjim rodovom bo ostala kot kazipot Mušičeva knjiga, ki jo je v letu 1947 izdala Mohorjeva družba: Obnova slovenske vasi. Istega leta je tudi že uredil „Zbornik oddelka za arhitekturo na Univerzi v Ljubljani“. Po nekoliko daljšem premoru pa so v minule desetletju zapored osvojila slovenski kulturni prostor zajetna Mušičeva dela: Arhitektura in čas, Veliki arhitekti in slednjič Arhitektura slovenskega kozolca. Prva izmed teh knjig je prinesla izbor Mušičevih razprav in esejev vse izza njegovega sodelovanja v predvojni Sodobnosti do leta 1963. O vsebini drugega in tretjega dela dovolj zgornjo pričata njuna naslova. Najobsežnejše delo „Veliki arhitekti“ podaja bralcu v treh knjigah podobo največjih mojstrov arhitekture od starega Egipta do danes.

Mušičeva besila, opremljena z nešteti fotografijami, vzornimi risbami, skicami, tlorisi in drugimi grafičnimi prikazi, dajejo bralcu užitek prvega reda. Tako strokovnjaku kot preprostemu človeku pripoveduje sloviti arhitekt s sugestivno močjo, ki ni samo sad znanja, izkustva in pisateljskega mojstrstva, marveč tudi visoke osebnostne etike. Kakor prepoznavamo v študijah o slovenskem kozolcu gorečega rodoljuba, tako se nam oglašja iz Velikih arhitektov Mušič znanstvenik, iz laških potopisov Mušič umetnik-svetovljan, od vsepovsod pa zveni slutnja, da se srečujemo s piscem, ki mu je nemara najvišji velelnik humanistična dobrota.

Prešernova nagrada za življenjsko delo, ki jo je hkrati s petimi drugimi zaslužnimi umetniki prejel letos Marjan Mušič, je prišla v prave roke. Ni dvomiti, da je 68-letni kulturni delavec pravilno ocenil njen dvojni pomen: sprejel jo je kot priznanje slovenskega naroda za svoje opravljeno delo in kot spodbudo za prihodnost. V svoji skromni vrstni hiši na bregu Gradaščice bo visokorasli mož belih las, ognjevitih oči in vzravnane drže zasnoval pač še prenekatero imenitno delo – rojakom v ponos in korist.

Zvone Kržišnik

Med našimi družbenimi in nacionalnimi vedami je etnologija dokaj pozno dobila svojo raziskovalno osnovo. Tudi institucije, ki so danes za to stroko značilne, so bile ustanovljene s precejšnjo zamudo. Seveda pa ima etnologija, podobno kot druge znanstvene discipline, svoj daljši razvoj, sestavljen iz različnih smeri, obdobji, bolj ali manj prizadevnih raziskovalcev, ljubiteljev in amaterjev.

V dvajsetih in tridesetih letih našega stoletja, ko sta začela delovati Etnografski muzej v Ljubljani in Glasbeno narodopisni inštitut, je začel pisati prve članke takrat še gimnazijec, pozneje etnolog Boris Orel. S tem se pričena razvoj pomembne osebnosti, ki s svojim širokim delovanjem predstavlja posebno poglavje v razvoju slovenske etnologije. Ze v uvodu velja poudariti, da je bil Boris Orel eden najboljših poznavalcev slovenske ljudske kulture.

Smrtnega „mejnika“ Orlovega življenja se spominjamo vsako leto 5. februarja; letos že deseti. In ker je s svojimi muzejskimi ekipami in osebnim terenskim delom pregledal precejšnji del Dolenjskega ter nabral veliko terenskega gradiva, naj bo pričujoči sestavek prispevek k tej obletnici. 1.

Rodil se je na Brnici pri Beljaku 2. marca 1903. Po opravljenih šolah v Nomenju in Gorici, gimnaziji v Go rici in Kranju je v Ljubljani 1922 maturiral. Po opravljenem abiturientskem tečaju je bil vrsto let v bančni službi, vpisal pa se je tudi na univerzo. Studija ni mogel dokončati in šele 55 let mu je bilo, ko je diplomiral iz etnologije pod A in umetnostne zgodovine pod B. Ze leto po diplomi je promoviral za doktorja znanosti z disertacijo o bloških smučeh, vprašanju njihovega nastanka in razvoja. — Po drugi vojni, med katero je bil trinajst me-

secev interniranec v taborišču Dachau, je bil 1945 imenovan za ravnatelja Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani, kjer je ostal vse do svoje smrti.

Ze iz tega kratkega pregleda Orlove življenjske poti je razvidno, da lahko pričakujemo tudi pestro in raznoliko delovno področje. Pravilno vrednotenje nas privede do ugotovitve, po kateri moramo njegovo delo razumeti razdeljeno na tri pomembna obdobja:

— predetnološko obdobje Orla gimnazijca in poznejšega bančnega uslužbenca,

— etnološko obdobje z večjo mero strokovnosti in predvsem značilnim zanimanjem, študiranjem, raziskovanjem ljudske družbene in duhovne kulture,

— obdobje ravnatelja Slovenskega etnografskega muzeja z značilnim poudarkom na raziskovanju materialne kulture, organizaciji terenskega dela, razstav, urejanju strokov-

IZ ZGODOVINE SLOVENSKE ETNOLOGIJE

BORIS OREL

(Ob desetletnici njegove smrti)

nega glasila Slovenski etnograf — torej vsestranski in prepolni aktivnosti, predanosti poklicu.

Pisati je začel kot gimnazijec, in sicer na lutkarskem področju. Tako je že v tem času posegel na duhovno področje ljudske kulture. V okviru tega je podrobneje študiral našo ljudsko prozo. Opozoril je na problem izseljevanja in ga skušal razložiti po eni strani s študijem etnopsiholoških dejstev, raziskovanjem in opazovanjem kmečkih značajev, po drugi strani tudi nekoliko mitološko. Jasno je pokazal na odnos Gorenjca in Dolenjca do Amerike, obenem pa dokazal, da je dober ocenjevalec ljudskih značajev, kar je bilo razvidno iz nekaterih poznejših del. V številnih, na prvi pogled neetnoloških člankih, ki so sedeli, je vedno opozarjal na pojave iz ljudske življenja. Tako se je strokovno bogatil in se nagibal v etnološko smer. Prvi tak članek z izrazitim strokovnim potezami je njegov prispevek v reviji Dom in svet (št. 44, 1931) z naslovom: O Levstikovem Martinu Krpanu. Tu se že kaže Orlova usmerjenost v mitološko smer. Povezovali bi jo lahko z vplivi Franceta Marolta, ki v Orlovem delu niso bili brez pomena. Povest o Martinu Krpanu mu je v bistvu anekdota o slovenskem hitopescu — tovarniku, ki presega neki „davnimi mitos“. Sicer je zanimivo povezoval detajle povesti s problematiko sv. Stefana in z njim povezano soljo. Iskal je analogije pri starih mitičnih božanstvih, vendar so te primerjave manj prepričljive.

Pri Orlovem znanstvenem usmerjanju ni bilo brez vpliva znanstvo z Rajkom Ložarjem in predvsem Francetom Maroltom. Oba sta bila predstavnika že za tisti čas precej zastarelih naziranj; zlasti Marolt je močno vplival na Orlovo poglabljanje mitološke snovi. Tako je Orel leta 1935 napisal v koncertnem sporedu APZ članek „O mitosu (kul-tih)“, leto kasneje pa je za Maroltovo Narodoslovno študije napisal pravno „Mitos o mostu“. Pozneje jo je pogobil, dodal komparativno gradivo in v nekoliko poljudnejši obliki objavil leta 1942 v Vodnikovi priliki z naslovom „Aj pejte, pejte trikrat skuz, zdignite gor visok roke“. Do takrat še neraziskani prizor iz Bele krajine je pokazal v okviru številnih inačic in ga vključil v obsežno primerjalno gradivo. Pojasnil pa je tudi pomen mostu v ljudskih mitičnih predstavah.

V drugem obdobju svojega delovanja je napisal tudi nekaj spisov o slovenskih svetnikih in njihovih legendah. Ze v Krogu je leta 1933 objavil obsežnejšo študijo „Na robu slovenske legende“, kjer ga je zanimalo naše božjepotništvo, predvsem njegovo kulturno-zgodovinsko ozadje. Pozneje je objavil še dva pomembnejša spisa: „Oj, Ivo k nam na kres“ (Vodnikova prakta 1944) in „O svetem Stefanu, slovenskem patronu konj“ (Slovenec, 24. XII. 1940). V prvem je podal mesto Janeza Krstnika in kresnega fanta z imenom Janez, Ivan, Ivo, Jan v naših in tujih kresnih šegah, verovanjih, pesmih. Drugi spis, o sv. Stefanu, nakazuje odprta in še do danes v celoti neraziskana vprašanja čašče-

nja tega svetnika, njegovo vlogo v verovanju in življenju nasploh.

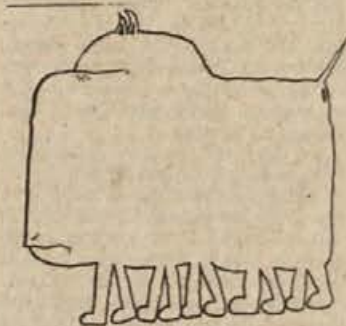
Tem spisom in razpravam so sledile številne druge. Orel je dokazoval izdelanost svoje mitološko-historične usmeritve. Seveda moramo biti pri historični označitvi njegove metode le nekoliko previdnejši.

Med pomembnejšimi razpravami s področja duhovne in družbene kulture je tudi „Carodejni obred in mit nakolenčiča ter bosmana v slovenskih ženitovanjskih običajih“ (Etnolog XV, 1943). Prvič je uporabil kartografsko metodo in pokazal široko poznavanje literature. Razprava sodi med Orlova klasična dela in niso osamljene pripombe, da bi moral pravzaprav v tej smeri nadaljevati.

V Narodopisju Slovencev I. in II. (Ljubljana, 1944 in 1949) je prispeval obsežno razpravo o slovenskih ljudskih običajih. Besedilo so dodani literatura in viri, po zasnovi in obliki pa predstavlja neke vrste sintezo.

Septembra 1945 je Boris Orel postal ravnatelj Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani. S tem se je zaključilo drugo obdobje njegovega znanstvenega dela. Vseh naslednjih sedemnajst let je posvečal vprašanju iz materialne kulture, s številnimi poljudnimi članki pa se je vračal nazaj na duhovno področje. Sam je priznaval, da je po srcu le bolj folklorist. Večja razprava iz duhovne problematike je v tem obdobju „Boj za hlače“ v Slovenskem etnografu XIII. Določil je mesto motiva s panjskih končnic, njegov izvor in razvoj v tej vrsti ljudskega slikarstva.

Sicer je za zadnje obdobje značilna usmeritev k materialni problematiki, ki jo je narekovala že muzejska služba. Trdnost in začrtanost zbiralno-raziskovalnega programa dokazuje tudi 15 letnikov naše osrednje etnološke revije Slovenski etnograf, ki ji je bil urednik. Z rednim izhajanjem in koncentriranjem problematike na posamezne letnike sta bila dana odlična podlaga in pregled gradiva vsem poznejšim raziskavam. — Ne bomo omenjali vrste Orlovih razprav tega časa. Kljub temu pa naj omenimo nekatere ob-

sežnejše; take so njegove raziskave rala na Slovenskem, izdelovanja pip in živinskih zvoncev, najtemeljitejša je prav gotovo razprava o bloških smučeh. Delo, ki je izšlo tu-j v knjižni izdaji, se odlikuje med številnimi drugimi ne le po obsegu, ampak tudi po pretehtani vsebini in trdnih ugotovitvah. Problem bloških smuču in ljudskega smučanja na Slo-

Eden najboljših poznavalcev slovenske ljudske kulture je bil doslej prav gotovo pokojni znanstvenik Boris Orel

venskem je zanimal vrsto raziskovalcev in zapisovalcev, vendar nobenemu ni uspelo znanstveno utemeljiti izvor, razvoj in starost tega prometnega sredstva. Danes lahko prav po Orlovih zaslugah z gotovostjo trdimo, da sodimo Slovenci med najstarejše smučarje v srednji Evropi.

Močno bi presegli okvir našega prispevka, če bi hoteli nadrobneje označiti širino in vsebino dejavnosti Borisa Orla. Dovolj je, da omenimo le njegovo zavzetost za varstvo etnoloških spomenikov, organizacijo terenskih raziskav, sodelovanje na številnih domačih in tujih kongresih in v komisijah. Ze v uvodu smo omenili muzejske terenske ekipe, ki so pod Orlovim vodstvom prva leta po osvoboditvi sistematično zbirale etnološko terensko gradivo, zapiske in predmete. Na Dolenjskem so obdelale področja Skočjana, Smarja, Šentvida pri Stični, Mokronoga, Šentjerneja, Kostanjevice, Žužemberka, Velikih Lašč, Rašice in Sentruperta. Če zanemarimo vrednotenje metode dela in ocenjevanje zbrane gradiva, moramo kljub vsemu priznati, da so te ekipe opravile zares pionirsko delo. To je pomembno zlasti za Dolenjsko, kjer do tedaj še ni bilo nobenega načrtnega raziskovanja v etnološki smeri. Zato je omenjeno gradivo edina večja zbirka, pomembna za etnološke raziskave na Dolenjskem.

Ceprav se na prvi pogled zdi obdobje desetih let kratka doba, moramo ugotoviti, da je v tem času slovenska etnološka znanost naredila velik razvoj in se vključila v splošno evropska prizadevanja. Zato je povsem razumljivo, da mnoge Orlove postavke, predvsem njegova teoretična izhodišča, danes niso več sprejemljive. Seveda pa se s tem njegov pomen v slovenski etnologiji prav nič ne zmanjšuje. S svojim delovanjem zaznamuje celo obdobje. Razvoj neke znanosti pa je ponavadi sestavljen iz obdobji.

Janez Bogataj

OPOMBA:

1 — Osnova za pričujoči prispevek je referat, ki ga je avtor imel na terenskem delu študentov etnologije ljubljanske filozofske fakultete v Šentjerneju julija 1970. Življenjepisno in bibliografsko gradivo je zbrano v sestavku Marije Makarovič: Življenje in delo Borisa Orla, Slovenski Etnograf XVI.—XVII., Ljubljana, 1964, 7—22.

Ovitek knjige PADLI V OGNJU REVOLUCIJE krasi posnetek umetnine akadem. kiparja Vladimira Štovička iz Leskovca „Narodi Jugoslavije v boju za svobodo“ (Selitev 1941 – 1945 Vrnitev).

PADLI V OGNJU REVOLUCIJE

Izdala Zveza ZB NOV občine Krško 1971. Str. 250

Ko prebiramo to obsežno knjigo, ki jo je ob 30-letnici vstaje slovenskega naroda izdala ZB v Krškem, nam njena vsebina prepričljivo pokaže, da pomeni osvobodilna borba najtežje, toda brez dvoma tudi najslavnejše poglavje v preteklosti našega naroda. Brez te publikacije bi si ne mogli predstavljati niti sodobniki, ki tistih težkih časov niso sodoživljali, niti mlajši rodovi, ki bodo prišli za nami, koliko življenj so dali in koliko gorja so pretrpeli v tistih težkih štirih letih prebivalci ene same občine. Zato je bila upravičena pobuda, ki jo je že pred leti dal republiški odbor ZB, naj občinske organizacije zberejo življenjepisne podatke o padlih borcih in žrtvah nacističnih zločinov in jih ohranijo zanamcem v tiskani besedi.

Zveza borcev v občini Krško je to nalogo s svojo lepo opremljeno ter vsebinsko skrbno in temeljito urejeno knjigo opravila dostojno. V platno vezano knjigo v rdečem ovju krasi podoba reliefa, ki ga je ustvaril krški rojak, kipar Vladimir Štoviček, in prikazuje selitev v letu 1941, osvobodilno borbo in vrnitev izgnancev leta 1945. Posvetilo knjigi je zapisal veliki mojster slovenske besede prof. Anton Sovre, ki je bil tudi krški rojak. V krajšem uvodu Slavko Šribar pojasnjuje pobude, zakaj je knjiga nastala in komu je namenjena.

Sledi prispevek Stanka Škalerja: Iz revolucionarne preteklosti krške pokrajine. V njem je avtor poskušal na podlagi razpoložljive literature in skromnih virov onasiti tista poglavja iz življenja prebivalcev teh krajev, ki so odmevala v slovenskem političnem dogajanju med leti 1918 – 1945. Razumljivo, da je zato sestavek nujno moral ostati fragmentarna skica dogodkov, vendar njegova vsebina pomaga predvsem k boljšemu razumevanju življenjepisnih podatkov padlih borcev in žrtev 1941–1945 in se ravno s tem poglavjem knjige koristno dopolnjuje. Ni namreč težko videti neko trajnost revolucionarnega razpoloženja v nekaterih predelih občine (gorjanska revščina, Senovo z okolico), ki občasno izbruhne v revolucionarna dejanja (1918/19, 1936-38, 1941-45).

Na str. 27–92 so objavljene fotografije spomenikov, spominskih plošč in grobov padlih borcev in žrtev vojne. Zaradi boljše preglednosti so izdajatelj spominska obe-

ležja v občini razdelili po posameznih območjih, ki si sledijo po abecednem redu: Brestanica (8 spomenikov), Kostanjevica (10), Krško (7), Leskovec (4), Podbočje (8), Senovo (12), Stari grad (1) in Zdole (2). Fotografije oz. reprodukcije spominskih obeležij so zelo dobre, ker je knjiga tiskana na kvalitetnem, brezlesnem papirju. V večjih krajih (Krško, Kostanjevica, Senovo) so sodelovanjem znanih kiparjev in arhitektov uredili osrednje spomenike, ki se povsod lepo vključujejo v krajinsko okolje. Priznati pa je treba, da so tudi skromna obeležja po gorjanskih hramih (hrama Janeza in Jožeta Božiča v Gradnju) ter na gozdnih jasih in ob vaških vodnjakih bohorskih vasi (Lošče) vkompilirana v ambient z izrednim poslušom za značaj pokrajine in njen gradbeni material.

Le s podatki so bili izdajatelji pri nekaterih spomenikih preveč skromni. Vsaj pri osrednjih bi lahko imenovali imena ustvarjalcev-kiparjev in arhitektov, saj so to znani umetniki (Stojan Batič, Stane Keržič, Tine Kos). Pri obeležju, kjer sta Cankarjeva in Serčerjeva brigada prebrodili Krko in napadli nemško letališče v Cerkljah, bi bilo potrebno navesti, pri kateri vasi ob Krki je obeležje postavljeno.

Pri dveh obeležjih v vasi Lošče (str. 82/83) je na ploščah zapisano samo število (2+5) padlih partizanov. V legendi ob sliki bi bilo mogoče zapisati njihova imena, saj so članovi ZB znani.

V legendi k plošči na Kunejevem hramu o Brežiški četi (str. 77) je malenkostna pomota. Med tistimi

tremi, ki so se rešili, ni bil Vili, ampak njegov brat Mirko Žener iz Brestanice. Ker je vsebinsko pomembno posvetilo na spomeniku na pokopališču v Podbočju na fotografiji nečitljivo, bi ga bili lahko objavili v legendi (str. 71).

Največji del knjige (str. 93–195) obsegajo življenjepisni padlih borcev. Na 100 straneh prebiramo življenjske poti več kot 400 mladih ljudi, ki so se žrtvovali za svobodo svojih domov. Podatki o njih, ki lahko zaradi omejenega prostora obsegajo le nekaj vrstic, so si vsebinsko sicer zelo podobni, in vendar je bilo vsako teh življenj zgodba zase, izpolnjena s trpljenjem, žrtvovanjem in končana s prerano smrtjo. „Fot zaveden Slovenec je odšel k partizanom“ bemo v življenjepisih padlih fantov, mož, deklet, žena. „Bil je v Gorjanskem bataljonu, Cankarjevi, Bračičevi, Serčerjevi, Gubčevi, V. prekomonski brigadi, v Kozjanskem odredu, Kamniško-zasavskem odredu itd.“ „Padel v boju z Nemci, Italijani, domobranci, ustaši... na Pohorju, v Beli krajini, v Brdih, na Kozjanskem v Sremu, na Koroškem, obesen na Frankolovem“. Mnogokrat bemo, „padla sta skupaj z bratom, z ženo; da bi sovražniku ne prišel živ v roke, si je z zadnjo bombom vzel življenje. Njegov grob ni znan. Nemalo je primerov, kjer so padli trije, štiri bratje, bile žrtvovane cele družine (Zorkova družina s Senovega, Sinkovičeva in Ženerjeva iz Brestanice).

Skoraj vsi življenjepisni podatki padlih so opremljeni s fotografijami. S pripravo in ureditvijo tega dela knjige je izdajatelj gotovo imel najtežje delo. Dostikrat je bilo treba iskati življenjepisne podatke in fotografije pri daljnih sorodnikih, ki včasih ne živijo več niti v občini niti v Sloveniji. Včasih pa tudi svojci niso mogli nikoli zvedeti, kje in kako je končal njihov sin, mož, oče, brat. Zato se podatki o nekaterih padlih končajo „za njim je izginila vsaka sled, padel neznan kje“, ker tega ni in ne bo mogoč nihče dognati.

Prav iz teh razlogov je tudi razumljivo in hkrati opravičljivo, če se je pri zbiranju podatkov prikradla v

objavljanje življenjepis kakšna napaka. Takšne neskladne in netočne podatke je najti na str. 98/99 pri borcih Brežiške čete iz Brestanice. Pri Jožku Hlebcu je navedeno, da je bil v Mariboru ustreljen 28. decembra 1941, pri Romanu Komherju pa, da se je to zgodilo 30. decembra 1941. Nemški razglas in ohranjeno poslovilno pismo Jožka Hleba pa nasprotno dokazujeta, da je bila smrtna obsodba izrečena in izvršena 27. decembra 1941. Pri Drašku Hlebcu trdi življenjepis, da se je Brežiški četi pridružil „že ob njihovi ustanovitvi oktobra 1941“. Res pa je, da ga je Dušan Kveder z dvema borcevoma Brežiške čete osvobodil iz sevniškega zapora 12. novembra in se je šele nato pridružil četi.

Slavko Savnik (str. 188) ni bil „od januarja 1943 borec Zidanškove čete na Kozjanskem“ ampak v Kozjanski četi, ki ji je bil komandir nekaj časa Hinko Zakšek-Miloš (zato jo nekateri domačini poznajo pod imenom Miloševa četa), nato pa Srečko Žgajnar-Srečo (zato je nekaterim znana kot Srečova četa). Hinko Zakšek (str. 141) je bil ujet že jeseni 1942 pri Zdolah, preden je bila 18. februarja (!) 1943 četa pri Osredku razbita. Ustreljen je bil 1. maja (ne 29. aprila) 1943 v skupini 10 talcev (ne 9) na sejnišču v Pišecah.

Jože Planinc-Kostja (str. 192), komisar Kozjanske čete, je padel pri Jagričevi hiši na Preski 20. decembra 1943, in ne 22.

Takšnih malenkostnih napak bi v objavljenih življenjepisih lahko še našli, vendar to ne zmanjšuje pomembnosti te knjige, saj raziskovalci osvobodilne vojne takšne malenkostne spodrsiljave lahko ugotovijo in jim zato podatki, takšni kot so, pri njihovem delu brez dvoma zelo koristijo.

Na koncu knjige (str. 197–249) so objavljeni življenjepisni in fotografije žrtev fašističnega nasilja. Tudi v tem delu so se izdajatelji držali v knjigi običajnega vrstnega reda: krajevna območja in življenjepisni po abecednem redu. Tako so dosegli vsestransko preglednost, ki bo vsakomur, kateri se bo podatkov posluževal, zelo dobrodošla.

Nemalo truda je bilo treba tudi pri zbiranju teh podatkov, saj je objavljenih okoli 300 življenjepisov. Med njimi prevladujejo žrtve množičnih zločinov (ustaski pokol moških na Planini, nemško streljanje talcev v Kostanjevici, na Prekopi in v Orehovicah), toda med žrtve so uvrstili tudi vse tiste, ki so končali v nemških ali italijanskih koncentracijskih taboriščih, ter tiste iz vrst izgnancev, ki se zaradi najrazličnejših vzrokov (bolezen, onemoglost, bombardiranje, nesreče pri delu in na transportih domov) niso več vrnili na svojo zemljo.

Za zaključek je treba izraziti še enkrat iskreno priznanje Združenju ZB v Krškem, ki se je pogumno lotilo težke naloge in jo zelo zadovoljivo izpolnilo. Knjiga bo koristno služila vsem tistim, ki se ukvarjajo oz. se še bodo ukvarjali z zgodovino osvobodilnega boja, nepogrešljiva pa bo v vseh javnih in zasebnih knjižnicah danes in prav tako še čez desetletja.

Tako so v Krškem ohranili zahvalo in spomin na svoje padle borce in žrtve, kar je v posvetilu knjigi umetniško izpovedal pok. Anton Sovre z besedami:

„Tako sijali boste v zarji slave,
dokler izvor ne usahne vaše Save.“

-OR

RAZMIŠLJANJE OB BRANJU POVRŠNEGA ZAPISA

Dne 8. decembra 1971 je na tisti kulturni strani časopisa DELO, na kateri merodajni prosvetniki drug drugemu očitajo neznanje in lenost, objavil Peter Breščak pod 18 mm visokim naslovom Mlini na Krki zapis, ki ni le letopisno obvestilo, temveč poizkuša biti – sicer skromno, tudi ocenjevalen. Prav zaradi tega bom poizkusil odrediti kakovost omenjenega in po dognanosti njemu podobnih zapisov.

Obe obliki, mlini na in mlini ob Krki – sta pravopisno pravilni. Tenkočuten pisec, ki pozna vrste mlinov, se bo v dolini Krke odločil za mlinc ob Krki, a v Pomurju za mline na Muri. Na časopisnih straneh, ki so namenjene kulturi, bi vsaj napisi morali biti izbruseni.

Mojstra Božidarja Jakca „... Križani, ki ga je ugodil sredi krajine na lesenem znamenju, ne ugaja toliko zaradi motiva, kot že domala grafične pretanjenosti...“ Bistveni prvini „pitture“ sta barvitost in svetlost. V sliki zato predvsem ugaja pituralna pretanjenost. Prav v navedeni sliki je zanimivo dopolnilno modro rdeče pomarančasto nasprotje, ki ga moremo občutiti kot pituralno pretanjenost. Občutje, ki ga povzroči tak dvo-barvni zvok, je del likovnega sporočila, ki ga ni lahko, popolnoma pa sploh ne, opredeliti z besedo. Na Tizianovi sliki Davčni dinar določa nasprotni zvok barvnosti dveh rok tisto globljo humano vsebino legende, ki je dalo pobudo za delo. Čeprav poznamo grafične prijeme v slikarstvu (npr. Koperčevu Osamljeno drevo) in slikarske v grafiki, je še vedno odlika grafike grafična čistost in odlika slike pretanjena barvitost in svetlost... Nemirne silhuete Alp, ki nenehoma spreminjajo barvnost, ne kažejo kakšne posebne trdnosti v primerjavi z mirnimi ploskvami dolejških hribov. Prav zaradi tega trdne ploskve prijatelja Kamila Legata pristno sporočajo nekaj globlje o dolini pod Žužemberkom. Umetnostni zgodovinar Andrej Pavlovec, ki pozorno spremlja delo slikarskih kolonij in ki je vodil kolonijo Mlini ob Krki, mojstru Rajku Slaperniku pripisuje zmeren fauvizm. Slavist in novinar Breščak tvega, ko istega inostranca smatra preprosto za nadaljevalca impresionizma, še posebno, če je imel v rokah katalog, kar daje slutiti sprememba izraza „alpsko barvitost“ v „alpsko trdnost“...

„Aladin Lanc je nadahnjen s pejsaži ob Krki skušal zajeti njihovo navidezno preperelost...“ Pokrajina, polna sončnih polj v globinah čiste ga ozračja, ki ga predhvaajo mogočni gozdovi, pač nima nadiha navidezne preperelosti – morda v kasnih jesenskih dneh. Kažejo pa Lančevi virtuozni akvareli najgloblje navezanost njegove čustvenosti na „tite kottičke“ ob gorenjskih Bistricah.

Prebivam v Brežicah, ki leže v podobno odmaknjeni pokrajini, ki ji morda grozi po besedah danes ene največjih osebnosti na področju nuklearne znanosti, nuklearnih elektrarn, Šveda Hannesa Alfvena, ne-

kakšna nuklearna preperelost. Alfven namreč pravi...

„Vidite, nuklearne elektrarne si ne moremo zamisliti brez urana in plutonija. V teh procesih se proizvajajo kot neizbežen postanski produkt velike količine radioaktivnih snovi, za katere prav nič ne vemo, kako bi se jih osvobodili, da ne bodo nikoli nevarne. One ostajajo stoletja in tisočletja nevarne zaradi radioaktivnosti. Mi tega ne smemo pustiti bodočim rodovom v nasledstvo...“

Ne morem verjeti tistim, ki Brežičanom zatrjujejo, da je strah pred nuklearno centralo na meji krške in brežiške občine posledica zaostalosti in, smešno zavisti. Vprašam: kje je tisti, ki si upa dati vsa jamstva za postavitev ovih Brežic kje drugje, če se razni življenjski pogoji, pomembni za življenje, opazno spremenijo in da je strah votel, ne bodo branili. Če pa bi se branili – strah le ni votel.

Michel Seuphor označuje dadaizem v svoji razpravi Abstraktna umetnost (L'art abstrait – Pariz 1950) takole: „... V New Yorku sta Marcel Duchamp in Picabia začela podvig vsestranskega splošnega razdiranja. Tu je začetek širokega mednarodnega pokreta razkrajanja umetnosti, posmehovanja vsem duhovnim in družbenim dogovorom, je začetek razvrednotenja domoljubja. Prav v vsem je to gibanje nihilistično. Zato se tudi je nekaj let pozneje v Zuerichu krstilo s tako neumnim imenom, kot so neumni naporji tistih don Kihotov, ki bi „nekaj hoteli spremeniti. To je Dada“. Noben pojav ne učinkuje takoj. Čez čas se čutijo njegove posledice. Morda naša vseobsegajoča ita nosi v sebi dadaistične kali.

Vrhunec – kakšen, bo bralac ugotovil sam – doseže zapis Mlini na Krki v sklepnem enostavnem odstavku, ki je dadaističen kot pesnitev dadaista Alberta Magnellija Otrok brez morja, katere poslednja kitica se glasi:

*Upravljanje
stanja
rastlina, ki se veže
beži
in osvobaja,
ker tekmuje
okostje
zlomljeno v oklepu*

BOŽIDAR JAKAC: ZNAMENJE (pastel, 1971)

Vprašam: kaj hoče Breščak povedati z besedičenjem: Z novomeško slikarsko kolonijo Krka se je industrijsko in kulturno vse bolj odtujeno področje vključilo v eno izmed dokaj odmevnih gibanj v slovenskem kulturnem življenju. Morda oziroma zagotovo misli: „se je industriji in kulturi odtujeno“. Že besedica „vse“ je odveč, če vemo, da se industrija širi, privlači in vključuje vedno več ljudi tudi iz odmaknjenih predelov. (Res smiselna bi bila formulacija: „industriji in sodobni urbani kulturi še vedno dokaj odmaknjeno...“ Je to dobro ali slabo za zdravo življenje tega področja, je drugo vprašanje). Industrijsko odtujen je po globinski vsebini oblike ročnemu lončarskemu izdelku strojni izdelek prav take oblike, mere, barvnosti itd. Kulturno odtujeno pa ne more biti prav nič. Vsaka odtujitev je v jedru nekulturna. Nobeno področje ne more biti kulturno odtujeno kulturi. Področju gornjega toka Krke – doljnemu zaradi Kostanjevice kultura ni tuja – se je morda odtujila današnja skomercializirana kultura, če se je. Kdor pozna podatke Zveznega zavoda za statistiko, ve, da je Slovenija edina republika v federaciji, katere celotno območje je po evropskih merilih dobro pokrito s tiskom, z radiom in televizijo. Prav zaradi tega, ker področja urbanizacija še ni popolnoma zajela, je na njem nekaj več primerov lepe ljudske arhitekture, ki so spomenik velike ljudske, resnične kulture, žal, kulture preteklosti... Kakorkoli bi že obračali, ostane citirani Breščakov sklepn stavek brez resničnega smisla.

V letu 1971 smo v slovenskih in hrvatskih časopisih našli na srdite spopade vzvišenih likovnih kritikov okoli dela istega slikarja. Spomnimo se Prešerna in Kopitarja! Nekaj ni v redu z zapisi o likovni dejavnosti. Likovni kritik bi moral k likovnim kakovostim pridirati z razčlenbo o likovnih prvih in oblikovnih zakonitosti, s pomočjo klasičnega in sodobnega likovnega nauka. Naša literatura na žalost ne obsega niti Leonardove, niti Duererjevih, niti Kleejeve itd. razprave o slikarstvu. Kdor koli od teh kritikov trdi, da je klasičen na in dela zastarel in prisega le na komputorske in podobne moderne, temu odgovorim: puran ki se je pasel po odročnih klasičnih gnojiščih, pečen v kmečki peči, da trenutku življenja brez primere večji smisel od konzerv, polnjenih z galofagom – umetno pitanimi piščancem.

Vse, kar pišemo, kar nas dan na dan že kar posiljuje v imenu kulture, jemljem kritično z gledišča čvrstega svobodomiselnega svetovnega in življenjskega nazora. Da, slikam klasično, čeprav napravim ta in oni modernistični poizkus. Mojstrsko klasično – (tako pravi Breščak) – Moletovo slikanje pa se bistveno razlikuje od mojega dela. Tudi v tem je zapis, ki je dal pobudo za moje razmišljanje, zmeden, kakor so zmedeni pojmi o koristnosti in škodljivosti nuklearnih elektrarn. Vse bolj sem prepričan, da je čas, da vsakdo v sebi ovrednoti – zaradi duhovnega in fizičnega zdravlja ljudskega roda – dosežke človeka 20. stoletja.

Prof. MIRO KUGLER,
akademski slikar

KAJ JE PRINESEL KOSTANJEVIŠKI POSVET

Center za pospeševanje kmetijstva pri Kmetijskem inštitutu Slovenije nam je poslal povzetek razprave in sklepe z lanskega vinogradniškega posvetovanja v Kostanjevici, o katerem smo na kratko že poročali. Ker utegne ta posvet, na katerem je sodelovalo približno 100 vinogradniških strokovnjakov iz vse Slovenije, odločilno vplivati na nadaljnji razvoj slovenskega vinogradništva, obširneje objavljamo misli in sklepe s tega posvetovanja.

V Kostanjevici so prikazali, kakšen je srednjeročni načrt razvoja slovenskega vinogradništva. Ugotovili so, da se je v dosedanjih letih nenehno zmanjševala površina vinogradov, bolj kot pri vseh drugih kmetijskih kulturah. Če bo obnova vinogradov še naprej tako nazadovala, bomo imeli na primer v podravskem vinogradniškem rajonu namesto kakih 6.000 hektarov vinogradov, kolikor jih je bilo v letu 1968, leta 1990 samo še 1.750 hektarov. Pripomniti velja, da je na tem območju bilo leta 1896 še 16.000 hektarov vinogradov. Primanjkljaj slovenskega vina znaša že danes blizu 3.000 vagonov, iz leta v leto pa se bo še povečeval. Namesto da bi omogočili dostojen vir za preživljanje našemu vinogradniku, se vtapljamo v poplavi južnega in celo uvoženega vina. Vprašanje je, če bo slovenska družba pustila do kraja propasti že tako zaostala območja, kot so šmarsko-kozjanski okoliš, Haloze, Slovenske gorice, Bela krajina itd.

Na posvetovanju v Kostanjevici so obravnavali ekonomske in tehnološke vidike obnove zasebnega vinogradništva, ki predstavlja še približno 80 odst. vsega slovenskega vinogradništva. Nakazali so okvirno usmeritev za razvoj specializiranih in kombiniranih vinogradniških kmetij.

Vnovič se je izkazalo, da neurejeno kreditiranje obnove vinogradov ter brezvladje na vinskem trgu že dalj časa hudo tareta slovenskega vinogradnika. Pridelovalec vina dobi kvečjemu 20 odstotkov od prodajne cene, so pa tudi primeri, ko ne dobi niti 10 odstotkov.

Uspeh vinogradniške obnove je odvisen predvsem od kakovostnih trsnih sadik. Prav v pridelovanju sadik so v Sloveniji nevdružne raz-

mere, kar imahko usodne posledice. Danes smo brez lastnih matičnjakov in trsnic, ponekod imamo skrajno pomešan domači sortiment vinskih sort z južnimi, vse več je slabo rodni ali povsem nerodnih trsov, vse več praznih mest v pravkar obnovljenih vinogradih.

Vrsto težav povzročajo preobširni trsnici izbor, ki pozna kar 34 sort. Če bi zmanjšali število sort, bi lahko poenostavili in pocenili prodajo naših vin na domačem tržišču in na tujih tržiščih. Širjenje samorodnic zavzema vse večji obseg, kar vinogradniško krizo še stopnjuje.

Na kostanjeviškem posvetovanju so sprejeli naslednje sklepe:

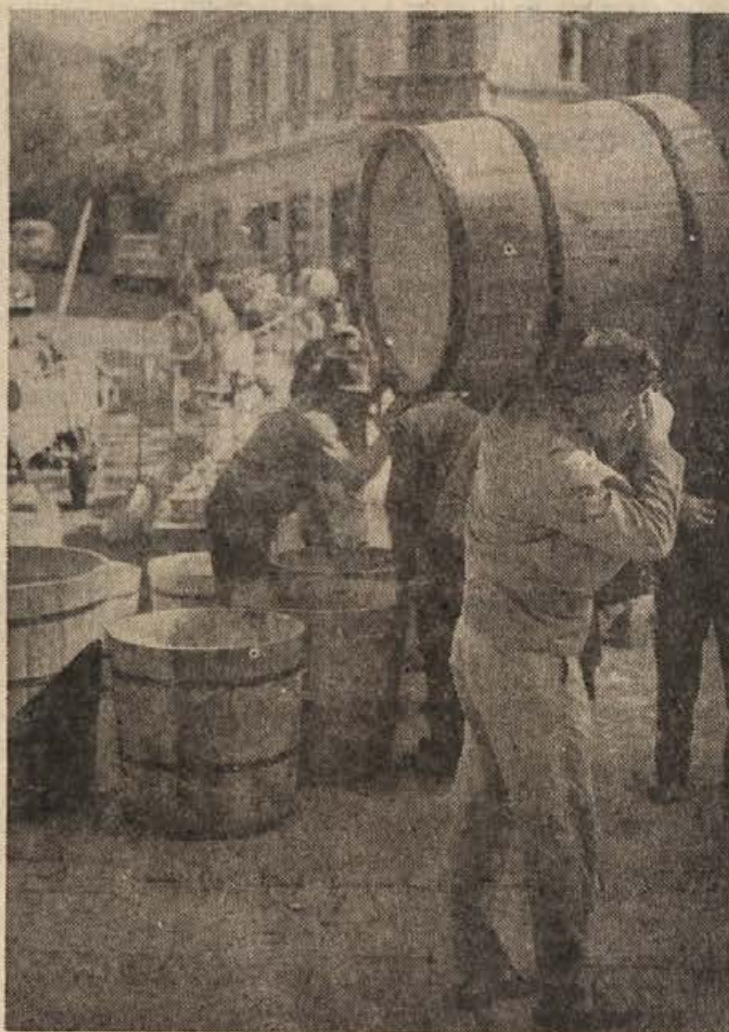
- Srednjeročni razvojni načrt slovenskega vinogradništva bi lahko uresničili le, če bi načrtno uredili kreditiranje obnove in gradnjo vinskih kleti na vseh vinogradniških območjih. To je mogoče narediti le z večjo družbeno pomočjo, kot je bila dosedanja.

- Nujno je, da bi bila obnova zasebnih vinogradov načrtna in kompleksna, zato bi kazalo zaradi pomanjkanja kakovostnih sadik na nekaterih območjih obnovo nekoliko zavreti, dokler se nanjo načrtno ne pripravimo.

- V dveh, treh letih moramo obnoviti in organizirati naše trsničarstvo na sodobnejših osnovah (4 do 5 večjih družbenih obratov, okrepljenih s kooperacijsko proizvodnjo, ter 40 do 50 hektarov matičnjakov na 20 do 30 družbenih posestvih).

- Število vinskih sort je treba zmanjšati in saditi le tiste, ki v določenih podnebnih in talnih razmerah najbolj ustrezajo. Težiti je treba h kličenu samorodnic in preprečiti njih širjenje v vinogradniških legah.

- Rajonizacijo je treba nadalje-

Z metiškega sejma. (Foto: R. Bačer)

vati ter zaradi zahtev domačega in tujega trga čimprej sprejeti zakon o obnovi vinogradništva.

- Inšpekcijske službe bi morale delovati bolj učinkovito, potrebni pa so tudi ustrezni zakonski predpisi, na primer zakon o proizvodnji

in prometu z vinom in s sadilnim materialom.

- V prihodnje je nujno tesnejše povezovanje gospodarskih organizacij. Spodbudo za ustanovitev združenja (grupacije), ki bi povezovalo vinogradništvo in vinarstvo, proizvodnjo, trgovino in gostinstvo, naj prevzame republiška gospodarska zbornica.

- V letu 1972 je treba uresničiti že nekajkrat predlagan namenski sklad za obnovo vinogradništva. Denar zanj bi zbirali od prometnega davka na vino.

Ker je v najbolj nezavidljivem položaju štajersko vinogradništvo, je treba še posebej preučiti vzroke za to zaostajanje.

- Razširiti in poglobiti je treba znanstveno-raziskovalno, pa tudi pospeševalno delo.

- Ker je vinska trta zelo prikladna kultura za manj razvita območja, kakršna so šmarsko-kozjanski okoliš, Haloze, Slovenske gorice in Bela krajina, bi kazalo po zgledu bolj razvitih evropskih dežel izdelati konkretne predloge za obnovo vinogradništva v teh okoliših. Te programe naj bi denarno podprli s sredstvi, ki jih republika namenja za razvoj manj razvitih območij.

- Kostanjeviški posvet je podprl ustanovitev tehničnega muzeja za vinogradništvo v Kostanjevici, ki naj bi sedanjim in prihodnjim rodovom ohranil vrednote slovenskega vinogradništva in vinarstva. Na zboru so izvolili odbor, ki bo poskrbel za uresničitev te pobude.

- Predlagali so tudi, naj bi organizirali strokovno društvo vinogradnikov in vinarjev, ki bi združevalo kmete in strokovnjake; to naj preučijo in da spodbudo Zveza kmetijskih inženirjev in tehnikov.

Strokovni vinogradniški pomenek na Sremiču nad Krškimi. (Foto: M. Legan)

Greta Pečnik: RIBIČI (risba na katalogu za razstavo, ki je bila v Galeriji likovnih samorastnikov v Trebnjem od 1. do 16. aprila 1972). Slikarko je predstavil na otvoritvi prof. Andrej Pavlovec, ravnatelj škofjeloškega muzeja

GRETA PEČNIK

Ob tolikšnem pisanju, razbiranju in tudi prebiranju vsega gradiva, ki je doslej nastalo ob navnem slikarstvu in ob samorastništvu, je ob razstavi predstavnice tovrstnega slikarstva Greta Pečnik resnično problem ne ponavljati se in iz dosedanjega gradiva pa o samostojni, retrospektivno uglaseni razstavi povedati ali vsaj skušati povedati nekaj novega. V trenutku, ko sta izšla kataloga za to razstavo in za razstavo slovenskih likovnih samorastnikov na Poljskem ter ko je na svetlo prišla tudi zanimiva knjiga izpod peresa Oto-Bihajli Merina o navni umetnosti, stojimo pred razstavo samorastnice, ki ji je prav center samorastništva v Trebnjem, ta „samorastniški hram s svojim procesom odkrivanja in združevanja“ omogočil osamosvojitve na podlagi združevanja in ji pustil še vedno ustvarjalno samostojnost v njeni osebni samostlosti. Verjetno je prav v tem vsa tista vrednost tabora v Trebnjem, ki spodbuja, a ne izpodbija osebne zavzetosti; podpira omahljivce, a jim vračča zavest, da se lahko le preko samostojnosti dvignejo iz anonimnosti.

Malekovič je v uvodu kataloga zapisal, da slikarka gradi edinstveno

ŠE EN KOROŠKI KIPAR

Hitreje kot na Dolenjskem in v Spodnjem Posavju „rastejo“ neznani talenti na slovenskem Koroškem. Slikar-samouk Anton Repnik, dober znanec galerij v Kostanjevici in Trebnjem, nam je pred kratkim pisal, da njegov prijatelj Herman Zigfrid, delavec livarne v Muti, že dlje časa ustvarja v lesu. Je poročen, star 30 let, kiparstvo pa jemlje zelo resno. „Mislim, da je to narodu všečno delo,“ pravi o prijatelju slikar Repnik. Na sliki: „Kosec“ Hermana Zigfrida z Mute.

predstavo mitološke folklorne in se sprašuje, zakaj nam prav njeno slikarstvo vzbuja večje zanimanje kot delo drugih slikarjev. Analiza njenih slik bi nas zapeljala na krivo pot, kajti bistvena kompozicijska osnova se bolj ali manj uveljavlja povsod v njenih delih: spodnji rob slike je center, iz katerega se vzpenja kompozicijsko valovanje proti zgornjemu robu, se pod njim zalomi in kot v onemoglem valu izčrpanosti zdrkne nazaj proti dnu. V ta spremeljajoči val so vtkana bitja, živali, rastline, ki obrobajo osrednji prizor ali osrednjo figuro (primerjaj napr. Pastirčka z Avtoportretom), večkrat pa se v ta jasni koncept vrinja nekakšen medval kot razmejitvev med realnostjo in sanjami.

S tem, ko smo se skušali nekoliko poglobiti v vsebino, ki jo izraža kompozicijsko obdelovanje slikarske ploskve, ko smo prisluhnili govoric, ki jo slika izraža, pa smo že bliže odgovoru, zakaj naj bi Gretine slike dojmile našo zavest bolj kot slike drugih samorastnikov. Združila je morda nezavedno dva širša principa; principa ju imenujem zato, ker težje ob tem primeru govorimo o stilskih kategorijah: Malekovič pravi, da se približuje po svojem nezatrtem namenu ekspresionističnemu pojmovanju slikarstva. Vendar je to značilna poteza vseh samorastnikov. Gre ti pa se je posrečil v njenem drugem obrobajočem valu primik k sanjskemu, prividnemu ali celo k nadrealističnemu pojmovanju slikarstva in ga tako tudi podaja. Čagalla bi ji dodal še k tistim, ki jih je omenil že Malekovič v uvodu. S tem pa prehajamo na zanimivo področje, ki bi ga bilo treba še razjasniti, vendar to ni namen skromnega otvoritvenega govora. Gre za širše raziskovanje, ki naj bi podalo podzavestne temelje, na katerih sloni tudi ljudska umetnost in ki ima tudi trdne zveze s takim slikarstvom, kakršnega predstavlja ta razstava.

Raziskati bi bilo treba tudi odnos slikarke do programske, zavestne navnosti v odnosu do resnično podzavestne prvinske likovne govorice, kako se formalna dognanost obnaša napram namerni izvedbeni nedoslednosti. Porajajo se vprašanja, ki nam jih venomer zastavljajo samorastniki s svojim delom, eni bolj in drugi manj. Gretino slikarstvo jih vsebuje veliko in prav zaradi tega postaja vse bolj in bolj problemsko ter skozi to mikavno in zanimivo. In prav v tem je po mojem skromnem mnenju odgovor na vprašanje v katalogu. In vse dotlej, dokler ne bomo izbrskali vseh skrivnosti, toliko časa bo to slikarstvo mikavno, zanimivo.

Prof. ANDREJ PAVLOVEC

IZČIŠČENA SMER TABORA V TREBNJEM

Tretja seja upravnega odbora in umetniškega sveta Tabora slovenskih likovnih samorastnikov je bila v Trebnjem 1. aprila. Pregledali so lani opravljeno delo in potrdili zaključni račun za 1971, osrednja točka dnevnega reda pa je bila namenjena delovnemu načrtu za 1972.

O slednjem lahko trdimo, da se je program Tabora slovenskih likovnih samorastnikov v Trebnjem z načrti mlade galerije vred v umetniškem smislu doslej močno utrdil. Trebnje s svojo galerijo je postalo nov prostor umetniške rasti, ki se zaslužno uveljavlja. Merila za izbor sodelujočih so zaostrena, kar je privelo trebanjski Tabor na edinstveno pot: nemoteno strmi k nadaljnjemu izčiščenju. Kaže, da sta poslej čvrsto ločeni naiva (samorastniki) in slovenski amaterji. To omogoča obema prostejše roke, hkrati pa odpira drugim krajem priložnost, da uresničijo svoje načrte, saj nedvomno tudi slo-

tabora to v polni meri omogočata.

Na seji je bilo znova potrjeno, da je delo v Taboru utrjeno, napori umetniškega sveta pa govore o jasno začrtani, lahko bi celo rekli ostri in reformni poti. Po njegovi zaslugi sta zdaj tudi kanadska in poljska javnost seznanjeni z delom slovenske in jugoslovanske naive. V teku so razgovori z nekaterimi italijanskimi in nemškimi galerijami, kar vse bo našim navnim umetnikom prav gotovo prineslo zadoščenje, ko se bodo v tujini še bolj kot doslej uveljavljali z razstavami.

Vodstvo Tabora v Trebnjem bo tudi poslej skrbelo za predstavitev kvalitativnih stvaritev likovnih samorastnikov, pri čemer bo še naprej odkrivalo nove izrazite talente. To bo tudi v bodoče omogočala dosledna strokovna selekcija ob izboru za posamezne razstave in za udeležbo na taborskih srečanjih. V Trebnjem bodo še naprej predstavljali širši javnosti izbor del in ustvarjalce tako iz Slovenije kot iz drugih republik. Nadaljnja naloga je zbiranje in ohranjanje pomembnih del likovnih samorastnikov Jugoslavije v novem galerijskem fondu.

Od 1. do 30. julija bo v Trebnjem Drugi salon likovnih samorastnikov Jugoslavije, nad katerim je prevzel pokroviteljstvo podpredsednik sveta federacije Krste Črvenkovski. Po aprilski samostojni razstavi slikarke Greta Pečnik bo od 2. do 17. 9. 1972 razstavljal slikar Ivan Rabuzin iz Novega Marofa, od 14. do 29. oktobra pa bomo v Trebnjem spet srečali slikarja Antona Repnika iz Mute. Začele se bodo tudi stalne razstave galerijske zbirke. Od 10. do 19. avgusta 1972 bo v Trebnjem že peto taborsko srečanje, na katerih je doslej sodelovalo 33 slikarjev in kiparjev samorastnikov iz SRS, SFRJ ter iz inozemstva. Letos bodo na jubilejno srečanje povabili 16 navnih ustvarjalcev iz Jugoslavije in tujine.

STONE GOŠNIK

Boris Lavrič: NJEN SVET (olje na steklu, 1971)

SREČANJE V DOLENJSKI GALERIJI

A. Cussigh: NOVOMEŠKI MOTIV (olje, 1942)

30. marca proti večeru so v Dolenjski galeriji odprli razstavo italijanskega slikarja Artura Cussigha. Do razstave je prišlo po zaslugi Vittoreja Querela, ravnatelja umetnostne galerije La Feluca v Rimu, ki je hkrati tudi raziskovalec in ljubitelj zlasti naivne umetnosti, s katero je lani že seznanjal bralce v Milanu in Rimu. Po uvodnih pozdravnih besedah ravnatelja prof. Janka Jarca je italijanskega slikarja predstavil dr. Mirko Juteršek z naslednjimi besedami:

Med vse pogostejše izmenjalne kulture stike spadajo tudi prireditve, kakršni smo pričla danes. Tokratni dogodek ima svoje posebno obeležje. Iz bližnjega zamejstva, iz severne Italije, se nam predstavlja slikar starejše generacije. Naj v potrditev temu in tudi kot zanimivost kar takoj navedem, da je danes tu razstavljen slika, imenovana „Planinska pokrajina“, drugovala leta 1938 impresijam našega slikarja Matije Jame na takratnem beneškem bienalu. Sicer pa naj v predstavitev umetnika navedem nekaj skopih življenjskih podatkov.

Arturo Cussigh se je rodil 1911 v Tolmezzu, v gorati Karniji, staršem, katerih priimek da slutiti slovanski izvor. V Tolmezzu živi še danes, kljub svojim številnim popotovanjem.

Vemo, da se je slikarsko izobraževal na beneški akademiji, in da je močno vplivala na njegovo umetniško rast osebna povezava s takrat v Italiji že prizanimi mojstri, kot so Virgilio Guidi, Ardegno Soffici, Giorgio Morandi. Ti njegovi prvi začetki in sploh njegova prva doba nam je zdaj lahko prezentna samo s to razstavo, saj njegovega resničnega pomena z naše strani še dolgo ne bomo mogli raziskati, kajti izvor njegovega slikarstva je zasidran v tradicionalnosti, ki je tudi v umetnikovi domovini še slabo preučena. Toda prav za začetna dela, s katerimi se tudi zdaj srečujemo, lahko rečemo, da je v njih umetnik dosegel svoj najmočnejši izraz, kvaliteto, ki jo še vedno potrjujemo.

Tematsko se je slikar že takoj omejil na troje motivnih področij: na portret, tihožitje in krajino. Tako kot še na pol študijska dela iz akademije kažejo kasnejša Cussighova olja, da sega slikarjevo učenje v čas, ko je bila buma doba političnega programa futurizma že mimo in tudi metafizično slikarstvo ni moglo biti več edino izhodišče mlademu umetniku. Kako je postalo razmerje do resničnosti v času med obema vojnama zopet vse bolj pomembno, vidimo prav tako lahko tudi iz del naših slovenskih umetnikov Cussighove generacije.

Cussigh je videno resničnost

sprva, pobujen med drugim tudi po klasičnih, ki imajo prav v Italiji izjemen vpliv, nekoliko abstrahiran, se pravi poenostavljal, v jasne plastične forme in s tem tudi monumentaliziral. Ta, na tradicijo oprti razmah mladega umetnika je zaradi svoje silovitosti in mikavne poetičnosti vsekakor presenečal. Toda viharna vojna leta, ki so prestavila mladega umetnika za nekaj časa tudi na Dolenjsko, so vidno utišala njegovo rast in samoniklost. Že v motivih iz Dolenjske moramo slediti določeno uveljavljanje pasivnost vnašajoče slikarske rutine, kateri se je, kot se zdi, podredil tako,

kot se je podredil življenju. Njegova doživljaja stvarnega sveta so se tako udala v skoraj romantično razpoloženje in spremenila smisel dotedanje slikarjeve pripovedi. Ta so postala enkrat impresionistično lirična, drugič, predvsem glede na motiv mediteranske pokrajine, kubično jasna, prostorsko izoblikovana. V celoti pa si je ostal silno podoben. Zaporedje slik po njih nastanku bi bilo zato zgolj s primerjanjem zelo težko določiti. Le nekoliko živahnejši kolorit in sem ter tja malo bolj sproščena poteza čopiča opozarjata, da postaja slikar, ki mu je zdaj med slikarskimi zvrstmi posebno ljubo prav cvetje, letom primerno v svojem rokopisu vse bolj lakoničen.

Čeprav je to, na tradicijo vezano slikarstvo daleč od sodobnih likovnih spoznanj, je morda prav patina tista, ki mu daje zanimivost in naglašča dragocenost našega srečanja.

Dr. MIRKO JUTERŠEK

MITJA KRIŠTOF

SAMOTEN HLAD

Kadar pritisne hlad
še kamenje zastoče,
kamenje brez duš
in brez src ...

V ljudeh pa so duše,
opete že v tisočih pesmih,
so srca
in v srcih simboli
vseh toplih ljubezni ...

In kadar pritisne hlad,
zastoče le eno srce
močnejše kot gora kamenja
in duša izliva
molitev v solzah,
ki udarjajo v noč
in vendar nihče jih ne čuje

Kadar pritisne hlad
še kamenje zastoče,
kamenje brez duš
in brez src ...

DOLENJSKE RAZGLEDE
— posebno družbeno-kulturno prilogo Dolenjskega lista urejajo: Jože Dular, Tone Gošnik (odgovorni urednik), France Grivec, Janko Jarc, Bogo Komelj, Lado Smrekar, Severin Šali in Stanko Škaler. Lektor: Karel Bačar. Oblikovalec: Marjan Moškon